

L'ENSENYAMENT A LA ULLDECONA DEL SEGLE XIX

Per Ferran Grau Verge

**A Carme Querol i a Carme Salomon,
que les estrelles siguin alumnes avantatjades de la vostra eterna docència.**

0. INTRODUCCIÓ

A Ulldecona, com arreu de l'Estat espanyol, l'ensenyament del segle XIX està inserit plenament en la formació de l'estat liberal. De fet, estem davant d'un dels pilars de la construcció d'aquest estat. Els liberals, com al seu dia ho havien fet els il·lustrats del segle XVIII, mostraren una confiança il·limitada en el poder de l'ensenyament per aconseguir el progrés econòmic i polític. No sempre, però, actuaren en conseqüència i hi invertiran tots els diners i els esforços que la qüestió requereix. En definitiva, els liberals mai es van creure del tot que invertir en ensenyament podia portar, a la llarga, unes conseqüències econòmiques i materials palpables i és per això que no hi van esmerçar tot el que calia. Sobretot a la primera meitat de segle, però també a la segona, van veure l'escola més com un instrument d'adoctrinament i de cerca d'ordre i pau social que no pas d'altra cosa. En el cas de les escoles de Catalunya i de les d'altres "comunitats històriques" hi hem d'afegir una veritable voluntat d'uniformització centralista i no ens estem referint només a la llengua.

Malgrat que hem de reconèixer que

l'escolarització espanyola augmentà considerablement al llarg del segle, "el crecimiento, empero, fue proporcionalmente mucho menor que el que se dio en Europa occidental en las mismas fechas".¹ I és que la situació educativa respecte d'Europa occidental havia empitjorat, i molt, respecte del segle XVIII, quan les diferències eren mínimes. Segurament, la causa profunda de tot això l'hem de buscar en les reticències i les barreres que van posar les classes poderoses per impedir que les classes populars poguessen, veritablement, ascendir en la piràmide social.

La llei que consolidà definitivament el sistema educatiu liberal fou la Llei de 9 de setembre de 1858, feta per Claudio Moyano –és per això que es coneix com a Llei Moyano. Aquesta Llei, que és bàsica per al segle XIX i que ampliarà la seua influència fins a l'escola franquista, implantarà definitivament els principis històrics dels liberals moderats, els quals controlaran la política de la major part de segle. Aquests principis són la gratuïtat relativa de l'ensenyament primari, la centralització, la uniformitat i, finalment, una secularització²

i una llibertat d'ensenyament limitades.

Ateses les característiques de les fonts que hem recuperat, les pretensions bàsiques del treball que presentem a continuació són:

- Veure com funcionà l'ensenyament en general –edificis, mestres, alumnes, programes, disciplina, etc.- a la Ulldecona del segle XIX.

- Apreciar com va repercutir la Llei Moyano en l'esdevenir de l'ensenyament local.

- Comprovar si hi hagué un veritable increment en el nombre d'alumnes de les escoles de la vila al llarg del segle i, especialment, després de la Llei esmentada.

- Copsar les dificultats econòmiques que travessaren l'ensenyament i els ensenyaments de l'època.

Creiem que el resultat final, encara que forçosament parcial, ens apropa abastament a la realitat d'una escola que està a la base i és molt similar a l'escola que van provar els nostres avis de principis del segle XX i que es va perpetuar durant bona part del Franquisme –amb les lògiques excepcions de mestres particulars i de l'escola de la República. Aquesta escola estava basada en la trilogia disciplina-autoritat-memorisme i tenia tan poc suport institucional que era impossible que es convertís en la llançadora de la revolució cultural de les bases populars de l'època. Aquestes bases intuïen que l'escola difícilment podia convertir-se en una veritable plataforma d'ascensió social. A tot l'anterior hem d'afegir que, com que es feia en castellà, tampoc podia connectar amb aquestes capes populars que pràcticament el desconeixien.

El material bàsic l'hem extret de l'Arxiu Municipal de la localitat. Concretament hem emprat els diferents tipus de documents que apareixen a la capsa 76 del material ordenat per Albert Ferré i que van des de

l·listes d'alumnes que assistien a les escoles fins a les actes de les sessions de les juntes d'ensenyament municipals. Aquest material només l'enumerem a les notes de peu pàgina quan és estrictament necessari, per evitar així un enfarragament innecessari. En els casos en els quals aportem fonts procedents d'altres llocs, ho fem constar explícitament. A més, hem emprat el material bibliogràfic que apareix al final del treball i que ha estat essencial per centrar-ne el contingut i per fer comparacions amb altres realitats locals semblants a la d'Ulldecona. Finalment, no volem acabar aquesta introducció sense donar una mostra d'agraïment especial a la senyora Montserrat Ferré, veritable inductora de totes les línies que segueixen. Si no hagués estat per la seua insistència perquè féssim un petit homenatge escrit a la mestra Carme Querol que l'any 2003 havia rebut un homenatge en arribar als cent anys de vida al seu poble natal, Rossell, i que en temps de la 2a República –i fins i tot abans- havia exercit de mestra a Ulldecona, mai hauríem escrit aquest article.

La veritat és que vam intentar cercar una mica d'informació escrita sobre la referida mestra al nostre Ajuntament i no en vam aconseguir gaire més de la que ja havíem aplegat per a la revista *Raïls* de la tardor de 1996. Petites converses i la visualització d'un vídeo sobre l'homenatge ens havien ampliat, somerament, alguns detalls de la seua trajectòria vital i pedagògica, però amb tan poc material no ens atrevíem a encetar cap article sobre la biografia d'una dona que havia sigut molt més que una mestra a l'exili i que, entre altres aspectes, s'havia dedicat a la pintura amb certa traça. El cert i segur és que, en el procés d'aquesta recerca, ens vam creuar amb el material que ha servit de base per escriure l'article que apareix a continuació i que, com no podia ser d'altra manera, volem dedicar a la memòria de Carme Querol, rossellana i

ciutadana del món, mestra a Ulldecona, i sofrida amant d'una professió que, dissortadament, cada vegada sembla estar més desprestigiada.

En el moment de redactar aquesta introducció, dissortadament, moria una altra col·lega de la professió que, per aquells avatars de la deessa Fortuna, també es deia Carme, era i havia exercit de mestra a Ulldecona i, finalment, també havia hagut d'exercir fora d'Espanya. Es tracta de Carme Salomón Lloret a qui fem extensiva aquesta dedicatòria.

1. LES ESCOLES

En aquest apartat parlem pròpiament de tot allò que conforma els locals escolars (edificis, mobiliari, material escolar...) i no pas del que signifiquen les escoles com a institució que, de fet, ho aplegaria tot, mestres, alumnes, edificis, etc.

La primera escola³ que hem localitzat per a la Ulldecona del segle XIX estava situada en una casa al carrer del Pes i era la mateixa que s'havia emprat en segles anteriors i que servia tant d'escola com de casa per al mestre de primeres lletres.⁴

Per a l'època que més hem estudiat -segona meitat del segle XIX- la primera font que ens va donar pistes sobre quantes escoles hi havia al nostre poble, com eren i on estaven situades, fou l'enquesta de 1847.⁵ En ella es constata, pel que fa a l'escola de xiquets regentada pels mestres Ribera, pare i fill, que:

[...] la escuela está en el convento que fué de Dominicos ocupa dos piezas bastante capaces, la mayor tiene 27 pasos regulares de longitud y 9 de latitud, y la otra tiene la misma longitud y 6 pasos de latitud, en la primera está la escuela de escribir y tiene bastante luz y ventilacion, pues hay 4 ventanas que dan en la calle mayor; y en la 2ª estan los niños de principios y que aun no

escriben, tiene tambien buena luz y ventilacion por haber 3 ventanas grandes.⁶

En aquesta enquesta no s'indicava on estava situada l'escola de la mestra Arín, que ja exercia en aquella època, encara que intuïem que havia d'estar situada al mateix convent, tal com ho van corroborar dues referències prou aclaridores. Per una banda, la que apareix en l'acta municipal de 29 de maig de 1845, en què es comunica que "el suprimido convento de Dominicos de esta villa fue cedido definitivamente en 14-2-1843 por la Exm^a Junta Superior de Venta de Bienes Nacionales para establecimiento de Escuelas de Instrucción Primaria, habitación de sus maestros y cárcel nacional, cuyo uso tiene".⁷ I, per l'altra, la informació que ens dóna Madoz:⁸

Tiene 800 CASAS, inclusa la consistorial, cárcel, cuyo local debe mejorarse, trasladándola al ex-convento de dominicos, que ha sido cedido por el Gobierno al comun de esta y, con este objeto, y para establecer en él, como ya se hallan, las dos escuelas de instruccion primaria; una de estas, dotada con 4.015 rs. Vn., la concurren 100 alumnos, y á la otra asisten 60 educandas, cuya maestra disfruta la pension de 120 rs.

Les referències posteriors sempre ens situen totes les escoles públiques a l'esmentat convent, actual Ajuntament. Sembla que s'hi mantindran, excepte en casos puntuals ocasionats per manca d'espai, fins a la inauguració de l'actual escola graduada en època de la República.

Segons Ferré,⁹ en data 16 de març de 1873, l'Ajuntament ja estaria situat al convent, amb la qual cosa l'espai que havien d'ocupar-ne les dependències podia suposar una minva de l'espai que abans estava destinat a les escoles com,

efectivament, sembla que va ocórrer. A partir d'aquest moment, les autoritats, famolenques de llocs aprofitables per a l'administració municipal, intentarien escatimar tot l'espai que poguessen de les escoles o de les habitacions dels mestres, com passà el 28 de febrer de 1880 quan, des del govern provincial, més concretament des de la Secció de Foment, s'escrivia a l'alcalde d'Ulldecona per donar-li permís per utilitzar "la parte del edificio en que se halla instalada la escuela con tal que no sirva para la enseñanza, ni se cercene la habitacion decente y capaz que la ley previene se dé al maestro".

El 10 de juliol d'aquell mateix any, el mestre Hierro demanava, segurament relacionat amb el que acabem de dir, que:

[...] habiendo sido despojado de los sobrados y cuarto basurero, de una manera poco conforme por cierto con la buena educacion, cuyas piezas, como consta en el Archivo de la Junta Provincial de primera enseñanza, me fueron concedidas como parte de habitacion, lo propio que los demas comprofesores.

Per la qual cosa exigia que se li paguessen les despeses que havia tingut en arranjar les referides dependències que, ara, li havien estat requisades.¹⁰

Incidents com l'anterior van anar relegant algunes de les escoles a la planta baixa i, en determinats moments, ja comencem a trobar queixes respecte de la salubritat i la manca d'espai de les instal·lacions escolars, com succeí el 19 d'octubre de 1895, quan la Junta d'Ensenyament del moment discuteix respecte de:

[...] realizar una obra cuya conveniencia era considerada como de imprescindible necesidad ante todo el vecindario; la cual se referia a la construccion de un local conveniente para instalar en él la

escuela pública elemental de niños a cargo actualmente del Sor. Profesor D. Carlos Vilar Vidal; cuya falta absoluta de condiciones venia observándose por la Junta y lamentándose que por ello se resintiera la enseñanza, ya que se contaba con escasísima luz que no podía aumentarse en ninguna forma, y con una humedad irresistible, no solo por hallarse en la planta baja del edificio si que, por alimentarse de ese elemento climatológico en este término municipal tan antihigiénico para el Profesor y alumnos [...] llevar á efecto la obra mencionada en la parte sur del edificio que actualmente ocupa dicha escuela, por parecer más ventajosa la obra que en cualquier otro sitio, mayormente hallándose todas las escuelas instaladas en él.

La Junta accepta la proposta per unanimitat, per boca del metge Enric Juan. L'anterior no vol dir que abans –i lògicament després– no s'haguessen anat fent diferents despeses en el manteniment de les escoles:

El 15 de juliol de 1866, "se pagan 54 escudos 200 milésimas por recomposición del local de las escuelas públicas".¹¹ El 29 de juny de 1872, per tal de "mejorar las condiciones higiénicas del local destinado a escuela de niñas se alargará la sala hasta el extremo del edificio que linda con el despejado arrabal de Santo Domingo".¹² El 9 de novembre de 1889, quan trobem que "el número de niños matriculados en la escuela del Sr. Hierro asciende a 130, por lo que van a ser ampliados los locales con la parte que ahora ocupa el Sindicato de Riegos. Se puntualiza la libertad de elección del maestro".¹³ El 2 de novembre de 1895, llegim "[...] sí que el hermosear la totalidad del edificio en que se hallan todas las escuelas, acordaba la construcción propuesta [...]"¹⁴. I, finalment, trobem que el 30 d'abril de 1899, "en la escuela de

D^a Dolores Izquierdo se abrirá nuevamente la puerta que antes comunicaba con el claustro, para el mejor servicio de dicho establecimiento".¹⁵

D'altra banda, sembla que fins i tot els mateixos mestres hagen de tirar mà de la granera quan, el 16 de març de 1873, es diu que "el Sr. Cugat barrerá la parte de claustro de más adentro y el Sr. Hierro haga lo propio de la parte de la entrada al edificio con la escalera que conduce a la habitación del mismo y local del Ayuntamiento".¹⁶

De vegades, les millores es realitzaven simplement per qüestions pràctiques, totalment alienes a les necessitats escolars, com quan, el 18 de novembre de 1877, al mestre Hierro se li designa "como puerta de entrada durante la noche la que da al Arrabal del Vallás, para evitar fugas de presos".¹⁷ La qual cosa implicava que presó i escoles estaven sota el mateix sostre, com havíem llegit en la descripció de Madoz.

En altres ocasions, les mateixes escoles s'empraren per a finalitats ben diferents de les que hom li hauria d'atribuir. Així devia passar durant la Tercera Carlinada, perquè, l'11 de juny de 1876, trobem que "la escuela, que fue habilitada para hospital, hoy es reintegrada a su utilización habitual".¹⁸

Si tenim en compte el tard que van aparèixer les primeres queixes respecte de la salubritat de les escoles d'Ulldecona i el tipus d'edifici que les albergava, haurem de considerar que aquestes s'apartaven una mica del retrat general de les escoles que es feia a l'època:

¿Y qué diremos –se preguntaba Melquíades Álvarez en el Parlamento en 1901– de los locales de las escuelas, reducidos muchos de ellos todavía a los atrios de las iglesias, a cuadras destartaladas, a viviendas miserables, malsanas, húmedas, sin aire, sin luz, más a propósito para concluir con la vida de los niños que para convidarles a

los placeres del trabajo y del estudio?".¹⁹

I és que la construcció dels edificis escolars, o l'habilitació d'altres edificis per al seu ús, va estar encomanada als municipis, la majoria dels quals no estaven preparats per fer-ho amb condicions. L'Estat, però, no va ajudar pràcticament gens en aquest sentit i, malgrat la bona voluntat d'alguns legisladors, les ajudes que van donar als municipis van ser mínimes. Així, un decret de Ruiz Zorrilla de l'any 1869 que urgia l'elaboració de projectes arquitectònics per a escoles va xocar amb la situació econòmica angoixant de l'Estat. També trobem que entre 1876 i 1882 "no llegaron a cincuenta los municipios que contaron con una subvención estatal para la construcción de sus respectivas escuelas, y el número tuvo que reducirse aún más a partir de 1883".²⁰ I així escapça i dóna, amb la qual cosa ja està tot dit respecte a com havien de ser els locals escolars de l'època:

Así, las estadísticas "benevolentes" de los años ochenta decían que sólo el 22 por 100 de los locales eran "buenos", algo más del 50 por 100 "regulares" y el resto "malos". En contraste con los edificios destinados al culto religioso y a la gerencia municipal, la escuela ofrecía en la mayoría de los municipios una estampa lamentable, reflejo sin duda de su baja estimación social.²¹

Pel que fa al nombre d'escoles públiques locals, hem constatat que durant la dècada dels 40 van ser simplement dues, una per a xiquets i una per a xiquetes, i no tenim constància que passen a ser-ne quatre fins al 12 de novembre de 1869, en ple Sexenni Revolucionari, quan Ferré cita les escoles dels mestres Cugat i Hierro i de les mestres Borrell i Ferrer, "a los que se adeuda el sueldo de 4 años y 8 meses, por el importe

total de 21.544 reales. Por convenio entre ellos y el Aytº se llega al acuerdo de que se les liquidarán los atrasos en dos años y para las mensualidades presentes la cuarta parte irá a cargo del presupuesto municipal así como lo atrasado. También se acordó la creación de dos escuelas para adultos".²²

La pràctica de crear escoles d'adults ha estat una constant en la història del segle XX a Ulldecona i, com veurem més endavant, també es va donar al segle XIX, encara que això va dur problemes, entre mestres i consistori, per a la seua ubicació. Sembla que aquestes es voldrien situar, en alguns moments, en els mateixos locals de les escoles ordinàries i això no devia fer massa gràcia als mestres titulars.

Les quatre escoles públiques que acabem de citar (amb diferents mestres titulars) són les que es mantindran fins a tombant de segle, encara que en un moment determinat, segons una acta consultada per A. Ferré,²³ es vol canviar una de les escoles per un parvulari:

El 5 de desembre de 1886, "el consistorio opta por abrir una escuela de párvulos, aparte de la elemental y de los dos colegios privados²⁴—que albergan gran número de alumnos—, reconociendo la conveniencia de dar cierta instrucción a los niños párvulos y acostumarles a despertar sus débiles inteligencias a la luz de la instrucción, sin la cual vacilarían después sus pasos, como dice un insigne escritor, en el camino de la vida, abismándose sus almas en la oscuridad de la ignorancia y a cuyos efectos de desarrollo es a lo que están llamadas las escuelas de párvulos como garantía de moralidad y buena educación y de seguridad personal que empieza en la niñez para recoger sus frutos en la pubertad [...] aún cuando para ello tenga que gravarse el presupuesto local del ramo. Este año, ya que por fallecimiento

del profesor de una escuela elemental ha quedado vacante, quedará substituida por la de párvulos de nueva creación, y el próximo curso se aprobará una ayudantía para la otra elemental.

També el 7 de juliol de 1891 trobem el primer intent de fer una escola en un dels barris municipals. Es tracta del barri de Sant Joan del Pas que la demanava per al 12 de setembre d'aquell mateix any.²⁵

Així mateix hem trobat referències relacionades amb l'ensenyament secundari a la nostra vila. Aquesta tradició venia de llarg i es devia a la presència dels dominics a Ulldecona.²⁶ El 4 de desembre de 1844 encara trobem que:

[...] en esta villa existe un Establecimiento publico de latinidad en el que se enseña dicho idioma, la gramatica Castellana, prosodia y retórica todo con perfeccion. Tiene solo diez discipulos, y se atribuye la poca concurrencia al crecido salario que han de pagar con motivo de no disfrutar dotacion alguna al dia dicho Establecimiento, de modo que no puede mantenerse su Preceptor. Lo que digo a V.S.²⁷

Que el nostre poble tenia una certa tradició d'aquest tipus d'ensenyament ho acaba de corroborar una curiosa carta del 23 de novembre de 1879 que, des d'Alcalá la Real, província de Jaen, el llicenciat en Filosofia i Lletres, Rosendo Maria de Orüe, enviava a l'alcalde constitucional d'Ulldecona. Entre altres coses li deia que "dada la importancia de esa poblacion (Ulldecona), su situacion y aficion á la enseñanza, he tenido siempre deseos de ver si podria establecerse un Colegio de 2ª Enseñanza, en el cual con pocos gastos pudiesen los jóvenes alumnos hacer sus primeros estudios sin dejar el hogar paterno [...]". Sembla que aquest senyor acabava

el seu contracte com a director en el col·legi de la ciutat però que "no abiniendome con el caracter Andaluz y terminado el compromiso, trato de trasladarme á la Rica é industrial Catalunya. Debo advertir á V. que sabiendo existen en la provincia los Colegios de Tortosa, Valls y Reus, he creido que Ulldecona podria ostentar con orgullo, igual ventaja y aprovecharse de sus utilidades á poco costo"²⁸.

Abans de l'arribada de les monges carmelites que, entre altres aspectes, també es dedicaren a l'ensenyament, l'única referència apareguda en tot el període estudiat respecte d'una escola privada la tenim en la visita ordinària que, el 9 d'abril de 1877, la Junta d'Ensenyament Local fa a l'escola de "primera enseñanza" dirigida pel mestre Rafel Jaleó, en la qual només s'especifica que "se procedió á un detenido examen del local y efectos [...] reúne las condiciones de seguridad é higiene necesarias [...] haciendose algunas preguntas a los niños los cuales si bien no ofrecen el grado de instruccion que los alumnos de las escuelas oficiales estan en un regular estado".

Pel que fa a l'ensenyament de les monges carmelites, el trobem documentat per primera vegada el 4 de setembre de 1898 quan, en un conveni amb l'Ajuntament, "se incluye que el Ayt^o se reserva la fiscalización de la enseñanza que se establezca"²⁹.

Tal com hem vist en alguna referència anterior, les escoles públiques havien d'estar dotades d'una casa annexa per a habitació del mestre, la qual cosa es compleix en el cas d'Ulldecona com es dedueix, per exemple, del certificat dels metges Narcís Valmaña i Enric Juan que, el 23 d'agost de 1876, diuen que "la casa habitacion y enseñanza de la Maestra elemental D^a Tomasa Borrell [...]" està neta i completament blanquejada i disposada per ser habitada.

En cas de no poder facilitar-los una casa

annexa, les autoritats locals tenien l'obligació de fer efectiva als mestres una quantitat en metàl·lic perquè aquests poguessen llogar-ne alguna. Així, el 6 de juliol de 1892, el governador, en nom de la Junta Provincial, envia una notificació a la Municipal en què li ordena que faça efectiva als mestres la quantitat de 180 ptes. que tenen consignada al pressupost addicional de l'exercici 1889-90 i que, d'aquell moment en endavant, aquesta quantitat aparega sempre en els pressupostos o, en cas contrari, se'ls faça efectiu un habitatge. També es comunica que no es faça cap papereta d'ingrés més per a l'escola del mestre Hierro ni, en el seu cas, per a cap escola que ja estiga plena d'alumnes.

Pel que fa al mobiliari i al material didàctic de les escoles, les referències tampoc eren més optimistes:

El 61 por 100 de las escuelas carecía de material suficiente, y en proporción parecida no era "bueno" el estado de conservación del que se utilizaba. En los cuerpos de carpintería predominaba "el tipo de la mesabanco corrida, para seis, ocho y más plazas, generalmente sin respaldo, y sin la altura e inclinación debidas", lo que, además de ser incómodo para sus usuarios, propiciaba múltiples perturbaciones que ningún maestro podía evitar.

Los inventarios de enseres de aquellas escuelas empezaban sistemáticamente por un crucifijo, el busto de la Reina o del Rey y un reloj que servía para controlar la distribución del horario escolar [...] En las paredes del aula solían estar fijadas las oraciones de entrada y salida, máximas religiosas y morales, uno o más encerados, el ábaco o tablero contador, carteles de lectura, tablas de aritmética, algunos cuadros con los números arábigos y romanos, los signos ortográficos, el sistema de pesas,

medidas métricas y monedas legales, y mapas de España y de Europa. Completaban el material didáctico un número muy escaso de libros, muestras de escritura, pizarras, cuyo uso se fue generalizando a partir del Reglamento de 1838, tinta, tinteros, plumas, cuadernos, papel, y además en las escuelas de niñas los útiles necesarios para "las labores propias del sexo". De los cuatro sistemas de enseñanza practicados en las escuelas del siglo XIX, individual, simultáneo, mutuo y mixto, los más implantados fueron el simultáneo y el mixto, cuyas características se adaptaban mejor a una audiencia comprendida entre 40-80 alumnos.³⁰

Per al cas d'Ulldecona, hem trobat diferents relacions del mobiliari i del material didàctic de les escoles locals de diferents anys i, inevitablement, s'hi reflecteix el que s'ha comentat respecte a la generalitat del cas espanyol. Si de cas, hem de ressaltar que el pressupost emprat, tant en el mobiliari com en el material didàctic, de les escoles de xiquetes era menor a l'emprat a les escoles de xiquets i, a més, també s'observa certa tendència que aquest material s'escurcés o, com a mínim, no cresqués amb la mateixa proporció a mesura que el nombre d'escoles a la nostra vila va anar augmentant.

La primera descripció del material i mobiliari que hem localitzat és el de l'escola dels mestres Ribera, del 26 de desembre de 1845:

Relacion de los objetos que hay en el Establecimiento de educacion Primaria de esta Villa, que son propios del Ayuntamiento, a saber:

Once mesas de escribir de a 14 palmos cada una y su cajoncito para colocar los cartapacios,

Dos pizarras, una con caidos, y otra sin ellos para las explicaciones.

Un tablado ó plataforma sin barandilla.

Dos ventanas con lienzos ya usados.

Los bancos arrimapared de la escuela de los más pequeños.

Dos cruces, una grande y otra mas pequeña.

Veinte y dos cuadritos de pino de octava sin pulimentar, y con cristales.

Todos los demas efectos que hay en la escuela que no va en esta relacion son propios de los maestros D. José Ribera y Mir é hijo incluso once tablas que hay una en cada mesa, las que sirven de estante para colocar los libros de cada uno de los niños.

Ulldecona, 26 de Diciembre d 1845

Aquest material es completa amb el que apareix al qüestionari de 1847:

3ª El menage de la escuela que es propio del Ayuntamiento consiste en once mesas para escribir de á 14 palmos cada una con sus correspondientes bancos, una cruz grande y otra pequeña, dos pizarras, una con caidos y otra sin ellos, la plataforma, veinte marcos pequeños de pino con cristal para colocar muestras de letra para escribir y ocho tinteros. Todo lo demas como es la imagen de Jesucristo, de la Virgen, el retrato de la Reyna nuestra senyora, un reloj de cuartos y horas con su caja y varios cuadros que sirven para las explicaciones de la aritmética y caligrafia con mapas para la geografia y setenta marcos de caova con cristales para las muestras de letra y todos los demas tinteros que se necesitan para escribir, son propios estos efectos de los maestros.

A mas en la 2ª pieza hay mas de ciento y veinte cartones en los cuales estan estampadas varias clases de combinaciones de silabas de un tamaño de cerca de una pulgada cada letra, con

otros cartones para la lectura desde monosílabos hasta palabras de once sílabas, todo por un método sencillo, todo esto con otras dos pizarras grandes también son de los maestros.

4ª Tienen los maestros los libros registros correspondientes en uno de ellos están notados los nombres y apellidos de los niños, de sus padres, oficio de estos, edad de aquellos y día de su entrada en la escuela; en otro están notados los adelantos de cada uno y día en que pasan de una sección a otra y sus inclinaciones, y conducta en otra lista reservada, y finalmente el día de la salida de la escuela y que arte u oficio han aprendido.

Fixem-nos com molt d'aquest material era propi dels mateixos mestres i no pertanyia pas a l'Ajuntament.

També hem trobat els mobiliaris de les quatre escoles documentades a partir de la dècada dels setanta. El primer de tots era el de la mestra Tomasa Borrell París, del curs 75-76, i estava dins del pressupost que va enviar a la Junta Municipal per a la seua aprovació. Si ens fixem en el referit pressupost,³¹ veurem la urgència d'un material mínim per a l'escola que, com es constata a continuació, no constava en la paupèrrima relació de la pobra mestra:

“Relacion de los efectos propios de esta Escuela existentes en la misma hoy, día de la fecha”.

	Numero y estado			
	Bueno	Mediano	Inutil	Total
Una estampa en papel de la imagen de Jesucristo			1	1
Tarima de madera		1		1
Sillon para la profesora			1	1
Escribania y campanilla p ^a idem		1		1
Reloj con caja		1		1
Mesas costureros		1	4	5
Bancos sueltos sin respaldo		3	4	7
Pizarras grandes		3	1	4
Coleccion de carteles de lectura en carton			1	1
Muestras pequeñas de escritura			20	20

Comprovem que el pressupost que ens ocupa és el d'una escola bàsicament en construcció. Entre d'altres aspectes ens ho confirma el detall de demanar el crucifix de fusta, element aquest que, com hem vist, era indispensable a totes les escoles elementals.

Ens ha semblat més rellevant, però, copiar els mobiliaris de les escoles de 1883, perquè n'hem trobat 3 de les 4 que hi havia, la qual cosa ens dóna una bona mostra comparativa entre elles.

La del mestre Manuel Guarch és del 28 d'abril i constava de:

1 crucifijo con su correspondiente dosel y palmatoria; 1 lujosa mesa para el profesor M; 1 mesa para el Inspector de Orden; 1 termómetro; 1 compás de madera; 1 globo terrestre; 1 escribania de porcelana con cuatro piezas y campanilla; 2 oraciones de entrada y salida de las Escuelas; 1 registro de matrícula; 1 id de asistencias M; 1 id de visitas; 7 grandes mapas en tela barnizados y con medias cañas; 4 grandes tablas de Aritmetica en id; 18 grandes carteles de Máximas morales en carton y barnizados; 1 coleccion de carteles de lecturas por Flórez R; 1 id barnizados; 12 cuerpos de carpinteria;

3 id M; 10 tableros negros para la Aritmética; 2 bancos R; 3 asientos para instructores R; 8 sillas; 1 sillón M; 1 regla R; 1 cajón plumeros R; 27 piezas geométricas de madera; 1 emperchado para colgar las gorras de los niños; 2 perchas para colgar los abrigos de id; 3 cortinas regulares R; 38 tinteros de cinc con tapones de madera R; 5 pizarras R i 1 esponja.³²

La de l'escola de la mestra Concepció Juan, del 4 de maig:

1 crucifijo con su correspondiente dosel; 2 cuadros con el retrato de SM y la Imagen de la Virgen; 1 reloj R; 1 armario R; 2 cuadros de la distribución del tiempo y trabajo M; 8 sillas R; 1 mesa para la profesora M; 1 escribanía M; 1 plataforma; 5 mesas-costureros R; 3 id M; 6 bancos para las niñas pequeñas R; 7 tableros negros p^a la practica de la aritmética R; 12 carteles de máximas morales R; 27 carteles de lectura por Flores M; 1 registro de asistencia R; 1 registro de matrícula R; 1 registro de visita R i 1 registro de ingresos y gastos

La de l'escola del mestre Tomàs Cugat, de 4 de maig:

1 Crucifijo de madera con su dosel de ropa; 1 marco de caoba con su cristal; 1 cuadro semidorado con su cristal para el busto de SM el Rey; 5 cuerpos de carpintería; 6 id; 27 carteles de Florez forjados de hoja de lata; 14 id de madera; 10 muestras de escritura embarnizados; 24 muestras de escritura en cuadritos con sus cristales; 7 id grandes en medias cañas, 10 carteles de grandes dimensiones de Historia Sagrada, 1 sillón de nogal; 1 escribanía de cobre con su campanilla; 15 pizarritas de piedra; 16 tinteros de estaño; 1 reloj; 1 registro de

matrícula, asistencia, de ingresos y gastos, y visitas; 7 pizarras de madera de 0,8 m de longitud por 0,6 m de latitud; 3 id; 1 pizarra de madera de 1,5 m por 1,1 m; 5 vidrieras de 1,58 por 1,3; 2 vidrieras de 1,2 por 0,7; 5 rejas de tela metálica proporcionadas a las vidrieras; 2 id mas pequeñas; 1 mapa de España de grandes dimensiones por Palucci; 1 mapa-mundi, y los de Europa, Asia, Africa y Oceania; 1 mapa-mundi y los mapas de Europa, Africa, Asia y America de grandes dimensiones por Palucci; 1 colección de carteles de máximas morales embarnizados; 10 carteles de la 1^a Serie de historia natural iluminados y embarnizados; 1 mesa de 1,25 m largo por 0,6 m de ancho; 1 mesa armario para la plataforma; 2 mesas para ayudantes; 1 compas de madera; 1 termómetro; 6 sillas; 3 id; 1 cuadro sinóptico de sistema métrico; 6 ejemplares de Elocuencia y Moral por D. José Figueras y Pey; 4 Manual Olwan; 4 catecismos de la Diócesis; 7 metodos de lectura por D. D. Miguel; 9 Historias sagradas por D. A. Surós; 11 ejemplares Juanito; 7 manuscritos de Geografía; 3 manuscritos (Palurié??); 4 Aritméticas por D. A. Suros; 6 Aritméticas Fontova; 9 Fábulas de Samaniego; 8 Epitomes de la Real Academia; 2 Geometrias por Palurié i, finalment, 2 geografias por Palurié.

Arribats en aquest punt hem de deixar constància del que dèiem més amunt respecte que les escoles de les mestres estaven menys dotades que les dels mestres i, a més, que dins d'un i altre sexe hi havia categories segons el temps que feia que impartien classes al poble i segons el tipus d'alumnat que abundava a la seua escola, més concretament si es tractava d'alumnat amb més o menys nivell d'instrucció que solia coincidir amb la seua edat.

2. L'ORGANITZACIÓ ESCOLAR

2.1. Les juntes locals de primer ensenyament

Les entitats més importants pel que fa a l'ensenyament, en l'època que ens ocupa, eren les juntes de primer ensenyament (Juntas de Enseñanza). La Llei d'ensenyament primari de 21 de juliol de 1838 i el Reglament de 26 de novembre del mateix any que la va desenvolupar establiren els principis rectors de l'ensenyament primari fins a l'arribada de la Llei Moyano, "y aún después de esa fecha porque la mayor parte de su contenido pasó a la Ley Moyano".³³

Entre aquests principis trobem els que determinen les funcions de les juntes que, formades per l'alcalde, el capellà, un regidor i dos o tres veïns, vigilaran el compliment de la llei i proposaran, sota la supervisió de les seues homònimes provincials, els mitjans per millorar-la.

Entre d'altres aspectes decidien quins pressupostos s'arbitraven i com es distribuïen. Tenien, també, la capacitat de controlar els mestres en el desenvolupament de la seua faena i els resultats i el comportament dels alumnes.

Hem trobat dues referències locals on es deixaven clares les competències d'aquestes juntes. La primera és una de les respostes que fa la mateixa Junta a l'interrogatori de 1847:

14ª No habiendo ocurrido novedades que reclamaren la reunion de la Junta en secciones, solo se han celebrado para hacer las visitas mensuales, procurando siempre omitir á las faltas ya de menaje, ya de reparos al [...] [il·legible]

15ª Algunas reprensiones á los de aquellos que se encuentran divagando por las calles y encargar á los maestros para que por cuantos medios esten a su alcance avisen á los padres y tutores cuanto miren conducente para los

adelantos. Y especialmente á los exámenes publicos que es mas numerosa la concurrencia es cuando esta comisi3n se esmera mas en inculcar la obligaci3n que tiene de secundar las miras del Gobierno de S. M., de los maestros y demas autoridades.

9ª El Sr.Parroco á mas que la mayor parte de los dias festivos hace un examen general á los alumnos del Pueblo lo hace particular á los de la escuela á lo menos una vez al mes.

I la segona és en boca d'un vocal d'una de les diferents juntes municipals, Agustí Vericad, qui ens enumera aquestes funcions el 10 de juny de 1886, encara que s'empara en reglaments desenvolupats a partir de la Llei Moyano:

Visitar les escoles "así públicas como privadas", procurar el foment de l'ensenyament local, investigar el règim mètode i disciplina del mestre amb e deixeble, procurar el pagament puntual de les seues dotacions, "examinar la inversion de esta en la parte material y aprobar sus presupuestos, mirar de que sea numerosa la asistencia á las escuelas, y remover por fin, todos los obstáculos que más o menos puedan afectar á la instruccion como base de la cultura, civilizacion y moralidad de los pueblos".

Els components d'aquestes juntes eren triats entre els ciutadans considerats com a majors contribuents i els seus càrrecs se solien renovar als dos o als quatre anys paral·lelament a la renovació dels càrrecs polítics municipals. El regidor que el formava part solia ser el de Foment.

No hem considerat necessari apuntar els noms dels diferents components de totes les juntes, però sí que trobareu les diferents relacions que tingueren –per a b

i per a mal- amb el professorat a l'apartat dels mestres. Aquestes actuacions les hem extret de les actes de les sessions d'aquestes juntes.

La Junta d'Ulldesona s'havia de reunir una vegada al mes -almenys teòricament- per tal de celebrar sessió ordinària en la qual debatre els problemes que hi havia en aquells moments en l'àmbit escolar. En diferents ocasions, però, trobem que aquestes sessions no se celebren per falta de quòrum.

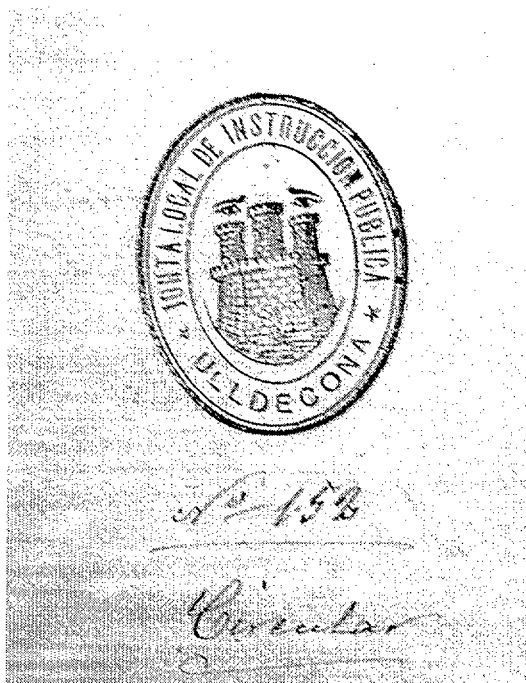
La Junta Municipal tenia l'obligació de recollir totes les incidències escolars dignes de menció que, en l'àmbit local, es produïen i enviar-les a la Junta Provincial i s'havia d'encarregar, també, de formalitzar i executar les ordres que procedien d'aquest organisme. Una de les atribucions més curioses era la de presidir els exàmens dels alumnes de les diferents escoles.³⁴

La Junta Provincial tenia la missió de controlar l'ensenyament en l'àmbit provincial. Dues de les faenes més importants que realitzava eren la de fer d'àrbitres entre les juntes municipals i els mestres dels diferents pobles, en cas que es produïssin conflictes, i la de fer complir la legalitat vigent. Com a exemple de l'anterior, trobem que era de compliment obligat que els rebuts dels sous i de la dotació de material per a les diferents escoles es trametessin a la Junta Provincial per tal que aquesta els aprovés.

La Junta Provincial, que estava encapçalada pel governador provincial, solia demanar diferents dades estadístiques a les juntes municipals, com podien ser quants mestres, escoles i alumnes hi havia, l'assistència regular d'aquests alumnes, si hi havia escoles dominicals d'alfabetització, etc.

Com a curiositat, hem de fer constar que a proposta del capellà local, Agustí Lluch, a la Junta del 30 d'abril de 1882, entre altres temes, es decideix a demanar al Ajuntament

que "se veria con gusto se hiciera un sello para la misma con el lema de Junta Local de Instrucción primaria de Ulldesona con el escudo de las armas de las letras", que és el que veieu a continuació.



Segell de la "Junta Local de Instrucción Primaria"

2.2. La inspecció

La primera visita documentada d'un inspector és la d'Antonio Suras, el 9 d'abril de 1877. L'inspector, amb l'alcalde d'aleshores, Baptista Rosselló; el regidor síndic, Marià Bosch, i el capellà local, Pere Gil, es presenten "de primera mañana" a l'escola del mestre Hierro, "con obgeto de girar la visita que ordena el Reglamento del ramo en ocasion que los niños estaban en clase se procedio á un minucioso examen de dicha escuela haciendo algunas preguntas á varios discipulos quedando los visitadores complacidos del estado en que se encontraban los efectos y mobiliario asi como del grado de instruccion que alcanzaban los niños sin encontrar nada digno de oponer reparo alguno".

La visita es repetí a les escoles del mestre Cugat i de les mestres Borrell i Ferrer, amb resultats idèntics. Després la visita es traslladà a l'escola particular del mestre Rafel Jaleó i "se procedió á un detenido examen del local y efectos [...] reúne las condiciones de seguridad é higiene necesarias [...] haciendose algunas preguntas a los niños los cuales si bien no ofrecen el grado de instruccion que los alumnos de las escuelas oficiales estan en un regular estado".

El 3 de maig de 1892 trobem la típica Junta Ordinària que es feia cada vegada que l'inspector girava una visita a les escoles municipals. Concretament les havia visitat el dia anterior i, aquell mateix dia, l'inspector advertia que:

[...] la que se halla a cargo del Sr. Meseguer por la poca edad de los alumnos á ella concurrentes se halla reducida cuasi á una escuela de párvulos, resintiendose la dirigida por el Sr. Hierro de una excesiva concurrencia que puede motivar que la higiene se resienta sobre todo en época de calor. Para compartir el trabajo de los maestros y el numero de alumnos a las escuelas deben tener en cuenta por la Junta la capacidad de los locales y sin perjudicar la libertad de los padres de familia debese cuidar de que en un local no se almacenen tantos alumnos por ser contrario a los preceptos higiénicos, á cuyo efecto deben librarse papeletas d ingreso [...] per tal que les dues escoles tinguessen un nombre semblant d'alumnes.

El 24 de maig de 1898 apareix datada la darrera visita d'un inspector al segle XIX. També va durar dos dies i era alcalde Florestan Reverter Tallada. Després de fer les visites pertinents a les quatre escoles, l'inspector manifestaria que totes "llenaban las condiciones de la enseñanza por sus

buenos resultados, distinguiéndose especialmente la de los niños á cargo de Juan Bautista Hierro Plá y la de niñas dirigida por D^a Josefa Damian, profesoras que han venido siempre trabajando con celo constante". D'altra banda, a la mateixa sessió, es fan constar els agraïments que l'inspector dóna a la Junta "por su interes y celo, en favor de la educación".

2.3. L'assistència

Era un dels problemes que semblava preocupar més, tant a les diferents juntes com als mateixos mestres. La Llei Moyano havia declarat l'ensenyament primari obligatori i gratuït per a tots els xiquets de 6 a 9 anys i, teòricament, s'havien d'imposar multes i sancions a tots els pares i tutors dels xiquets que no fessen complir aqueste precepte. Els pares podien optar per fer anar els xiquets a les escoles privades o instruir-los a casa, però havien de demostrar que, efectivament, era veritat. Aquest principi general sovint no es complia perquè:

"ni el Estado, ni el Municipio, ni la Inspección provincial emplearon medios enérgicos para hacer que la ley se cumpliera. De haberlos tomado, se habría advertido inmediatamente la falta de escuelas para acoger a toda la población en edad escolar. Así que la negligencia de los poderes públicos – des de l'alcalde fins al mateix Estat- era harto comprensible".³⁵

La matrícula dels xiquets a l'escola pública es podia fer efectiva en qualsevol data de l'any. Es feia classe tots els dies de l'any excepte els diumenges, dies festius i "ocho dias por Navidad y siete por semana Santa".³⁶ En principi, a l'estiu també es feia escola, però d'entrada es reduïa el nombre d'hores i, a més, l'assistència era menor perquè coincidien les calors amb el moment de la collita més important de l'any, la del blat.

En el cas d'Ulldecona, l'anterior es fa ben patent amb les paraules de l'alcalde Adell, a l'acta de la Junta d'Ensenyament de 30 d'abril de 1882, quan proposa d'avançar els exàmens de juny perquè "una vez entrada la estacion de los calores dejan los niños de asistir a los colegios respectivos y los profesores no pueden reunirlos". La Junta decideix que els exàmens es facen els dies 5 i 6 de juny, a les 9 del matí i a les 3 de la tarda i que s'havia d'avisar els mestres perquè tinguessen preparats els premis corresponents. A la mateixa acta es decideix donar vacances fins després de l'Octava de Corpus i no donar els premis fins als propers exàmens perquè molts dels alumnes ja estaven ajudant en les faenes del camp.

Encara que es deixà a criteri de les juntes provincials la possibilitat de donar uns dies de festa a l'estiu, coincidint amb la referida collita, el calendari oficial no es va canviar fins al 1887, "la Ley de 16 de julio del citado año ordenó que las escuelas públicas disfrutaran de unas vacaciones de cuarenta y cinco días al año, fijándose un año después, las fechas relativas a las mismas, de 18 julio al 31 de agosto".³⁷

Precisament parlant de les competències de la Junta Provincial pel que fa a concedir vacances trobem que, el 31 de juliol de 1883, a la sessió ordinària de la Junta Municipal es dona lectura a la circular de la referida Junta Provincial núm. 1.557 publicada al Butlletí Oficial del dia 8 "por la cual se recomienda á las locales concedan vacaciones completas ó incompletas durante la Canícula en los colegios de 1ª enseñanza, y en consideracion a las condiciones higienicas que generalmente sufre la niñez". Precisament, a causa del bon estat de neteja de les escoles municipals, la Junta d'Ulldecona només considera necessari donar vacances de l'1 al 15 d'agost.

També a la mateixa sessió, i relacionat

amb la qüestió de l'assistència, s'acorda derogar l'antiga divisió en barris per tal d'admetre els xiquets en una o altra escola, donant totes les atribucions a l'Ajuntament que havia de consignar les diferents paperetes dels alumnes i repartir-los segons el seu criteri. Suposem que, en definitiva, qui triava era l'alcalde en nom de la Junta i que aquesta decisió estava relacionada amb les preferències de la població per un o altre mestre o mestra i la influència de què poguessen gaudir a l'hora d'aconseguir-les.

Ulldecona, poble eminentment agrícola, era un clar exponent de la problemàtica d'aquest tipus de poble –d'altra banda el més estès al país– que, quan arribaven els moments de màxima faena al camp, és a dir, a les collites, els xiquets abandonaven les escoles per anar a ajudar els pares, tal com es comprova en les estadístiques d'assistència que hem conservat, com la que presentem a continuació:

"Escuela pública elemental completa de niños del pueblo de Ulldecona. Estado-resumen por meses de los alumnos inscritos en el libro de matrícula de esta escuela en el año 1887", signat el 10 de gener de 1888 pel mestre Hierro.

Mesos	Nombre d'alumnes matriculats	Mitjana d'assistència
Gener	150	110
Febrer	147	105
Març	145	105
Abril	143	100
Maig	141	100
Juny	140	80
Juliol	136	60
Agost	136	60
Setembre	145	60
Octubre	148	80
Novembre	153	120
Desembre	144	110

Aquest informe es completava, com hem dit,³⁸ amb una descripció de l'escola.

Tant la Junta Municipal com els mateixos mestres s'interessaren pel problema de la manca d'assistència des de ben aviat, tal com comprovem a la sessió del 30 d'octubre de 1882 quan:

"Diose cuenta por los señores Adell y Espinosa de la visita practicada en la mañana de este día á los cuatro colegios y manifestaron la conveniencia de hacer saber a los padres obliguen á los niños a la asistencia, pues se notaba muy poca concurrencia, debido sin duda a la recoleccion de la aceituna".

Ens hem trobat una llista, sense datar, d'una colla de xiquetes i els motius pels quals no assistien a escola:

- perquè eren xicotetes.
- perquè eren xicotetes i no pagaven a la mestra.
- en un cas perquè la interessada tenia cura d'un xiquet de mamella.
- una altra perquè va a "costura" només des de feia vuit dies, encara que ja tenia sis anys.
- pel fred.
- perquè durant el transcurs de dos o tres anys només havien anat a escola dues o tres vegades cada mes.

En altres casos es comprova que no és veritat que no vagen a escola.

Pel que llegim a la segona motivació, hem de concloure que aquestes excuses són anteriors a la Llei Moyano, però no ens enstranyaria que aquestes mateixes, o unes altres de similars, fossen utilitzades amb posterioritat a la publicació d'aquesta Llei.

Finalment, també es deixava d'anar a l'escola en ocasions excepcionals com ho eren les epidèmies. Així, el 16 de juliol de 1884, la Junta Local d'Ensenyament es reunia per dictaminar que "con motivo de la nivacion del colera y mal estado sanitario

en la vecina república —es referia a França— se cierran las clases desde luego". Havien llegit la circular inserida en el Butlletí Oficial del dia 13 i decideixen prevenir. Aquell any no passaria res i el dia 25 de setembre ja trobem els membres de la Junta fent una visita a les escolés municipals.

El 13 de juliol de l'any següent es diu que "en vista de haber entrado la canicula y en atencion á que el cólera morbo asiático ha invadido ya algunas poblaciones de esta comarca, constituyendo un grave peligro para la salud pública de esta poblacion, por unanimidad se acuerda suspender por ahora las clases". Van donar compte de la decisió al governador que, recordem, era el president de la Junta Provincial. Malgrat tot, encara trobem la Junta traslladant-se a les diferents escoles a donar els premis dels recents exàmens escolars. No trobem, però, una nova sessió fins al 10 de juny de l'any següent, senyal inequívoc que l'epidèmia havia fet efecte.³⁹

2.4. Horaris, programes, exàmens i premis

Pel que fa als horaris, hem vist que la distribució del temps variava al llarg de l'any en funció de les diferents estacions. La primera referència, com no podia ser d'altra manera, la trobem al qüestionari de 1847:

5ª Las horas de la escuela son siempre 3 por la mañana y 3 por la tarde; estas varian la entrada segun la estacion, en invierno por la mañana de 8 á 11, y por la tarde de 2 á 5, en las primaveras por la mañana de las 7 y _ á las 10 y _ y por la tarde de 2 á 5, y en el estio por la mañana de las 7 á las 10, y por la tarde de las 3 á las 6.

Les dades posteriors relacionades amb els horaris són més esporàdiques i apareixen en mig de les diferents sessions

de les juntes de primer ensenyament, com passa a la del 31 de juliol de 1883 quan, entre d'altres aspectes, l'alcalde Adell fa saber que els mestres havien alterat l'horari d'entrada i sortida a les classes sense fer-li-ho saber, "constituyendo en su consecuencia una usurpacion de atribuciones". La Junta acorda que els mestres s'havien d'ajustar a l'horari consignat pel municipi: de vuit a onze del matí i de tres a sis de la tarda. A la sessió de 3 de juny de 1990 la Junta també adverteix els mestres que, des del dia de la data fins a les vacances, hauran d'obrir de les 3 a les 6 de la tarda.

Hem de tenir en compte que aquest horari es regia per l'horari solar i no ens ha d'estranyar que matinessen tant. També hem d'indicar que és molt probable que els dissabtes s'acabés una hora més aviat a la tarda, com passava a d'altres pobles.⁴⁰ Veurem que els dissabtes eren també uns dies especials perquè s'hi ensenyava el catecisme i altres qüestions religioses, generalment a les tardes.

Pel que fa als programes hem trobat que, de les sis hores diàries d'estudi, "unas cuatro horas aproximadamente del día se dedicaban a la lectura, escritura, aritmética y catecismo é historia sagrada, ocupándose las restantes con las demás materias de estudio, las oraciones, pasar lista y el descanso".⁴¹ Aquesta és, aproximadament, la distribució que endevinem en les respostes del qüestionari de 1847:

1^a La que marca el plan para las escuelas elementales, dando mas extension á la aritmética y gramática castellana, y los niños de la 4^a y 5^a Seccion tienen nociones de la historia de España y geografía con los principios de dibujo lineal.

11^a El método que se sigue es el misto segun le marca D. Laureano Figuerola en su manual completo, y la enseñanza de la escuela está dividida en 5 secciones.

12^a Los libros para la lectura son Lecciones escogidas, Amigo de los niños, Fleuri y el Naharro. A mas, los que leen latin, que lo hacen por la mañana, leen en el Kempis.

Los libros y demas articulos que necesitan los niños pobres los paga el Sr. Alcalde.

8^a La instruccion religiosa consiste en que todos los niños digan al entrar en la escuela la oracion preparatoria para antes de empezar ninguna tarea, pidiendo la gracia al Sr é igualmente otra oracion al salir de la escuela dando gracias al Sr.

Se les enseña á los niños todo el catecismo del P. Vives, que es el adoptado en esta Diocesis, con preguntas y respuestas, y cuando saben bien este con las definiciones de religion y moral sacadas del autor Rueda y de D. Joaquin Avendaño. A mas todos los sabados se estiende la explicacion de la doctrina por el catecismo de Mazo, el de Balmes y Pinton. Se reza el Rosario todos los sabados y se les acompaña á misa todos los dias de precepto. Asisten los niños tambien todos los Domingos á las explicaciones de doctrina que hace el cura en la iglesia acompañados del maestro, y despues á las visperas completas y rosario. Se les enseña á mas el modo de ayudar á misa, ofrecimiento, 15 misterios, letania y oracion para rezar el rosario y otras devociones mas propias de un cristiano. Ademas todos los dias se dicen en la escuela de los principiantes en alta voz

Estado según el modelo boln. nº 46 del año 1848, sobre materias que se enseñan y nº de concurrentes.

Materias que se enseñan	Asisten	Se sostiene	Título de maestro-a
Coser, bordar, calceta y otras cosas propias al sexo. Leer, escribir y doctrina cristiana.	20 niñas por termino medio	Por los fondos públicos.	11-2-1845 (Sra. Arín)
Niños: religión, moral, lectura, escritura, aritmética elemental y superior, gramática castellana, ortografía, dibujo lineal, elementos de geografía e Historia de España	100 niños por término medio	id.	13-10-1842 i 8-6-1827 (Sr. Ribera e hijo)

el Padrenuestro, Credo, Salve, mandamientos y Sacramentos con dos oraciones, una para el levantarse y otra para el acostarse.

Més simple, però també més entenedor pel que fa al tipus de matèries que es donaven a la dècada dels 40, és el següent informe fet un any després de l'interrogatori de 1847:

Com passava amb el cas dels horaris, les referències als programes i la seua distribució en l'horari escolar a partir de la dècada dels 70 són més esparses i apareixen aquí i allà entre les diferents sessions de la Junta de Primer Ensenyament. Només voldríem destacar una sèrie d'aspectes:

- La importància que es donava a les àrees de llenguatge i religió i moral.

- No s'hi preveuen les hores d'esbarjo. Segons informants de les escoles de principis del segle XX, a les escoles de l'Ajuntament només se'ls permetia anar en fila al lavabo que hi havia a la planta baixa.⁴²

- Als nois se'ls ensenyaven més matèries que a les noies, encara que la diferència en aquest punt va anar disminuint al llarg del segle. En canvi, a les noies se'ls ensenyaven

les típiques matèries que se sobreentenia que eren pròpies de la seua condició de futures mestresses de casa: "coser, bordar, calceta".

Els exàmens eren tot un esdeveniment dins del monòton transcórrer de les classes. Una de les característiques essencials era la seua condició pública, és a dir, que podien ser observats per tots els veïns que volguessen. Aquesta característica es conservà bona part del segle. A continuació presentem la millor descripció d'uns exàmens que es conserva de tot el segle:

Adjunto se acompaña a V.S[...] con que brillantez y solemnidad fueron celebrados en un Pueblo puramente labrador. Para ello se procuró adornar debidamente la Iglesia del Hospital de esta villa, habiendo colocado en un magnifico dosel el retrato de nuestra Augusta Reyna D.^a Isabel 2^a; dandole un nuevo realce al todo del edificio un sin numero de abecedarios los mas celectos que se conocen en el dia; silabarios completisimos; muestras de mesas rebueltas y de letras colocadas en cristales, obra todo de sus dignos Maestros y sus aplicados Alumnos que parecia mas bien una exposicion publica de selectas obras de caligrafia, que puesto destinado á examenes de tan tiernos Discipulos.

Invitados con antelacion los sujetos de mas distincion del Pueblo y publicado por escrito para que llegase á noticia de todos, la concurrencia fue numerosisima á la par que lucida, no sabiendo todos que admirar mas; si el ver del modo que leian y analizaban unos Niños que apenas pueden hablar; o la maestria con que los más adelantados parece que floreaban los principales puntos de geografia, historia de España, aritmética y demas que los SS. De la Junta y del concurso tuvieron a bien preguntarles. Todos como queda dicho brillaron en los tres dias consecutivos, pero no podemos menos de hacer especial mencion de los señoritos D. Rafael Falcó, D. León Tomás, D. José Reverter y D. Bautista O'Callaghan, quienes tanto en el manejo de los mapas como en el del dibujo lineal y sobre todo en aritmética descollaron de un modo admirable; y así por escala los demas, de manera que la Comision de censura al tiempo de repartir los premios, apenas podia calificar, porque si todos no llegaron a igual altura, todos estuvieron a un nivel atendida la diferencia de edad.

Los premios consistieron en cuatro medallas de plata, once ejemplares entre el Kempis, Urbanidad, lecciones escogidas y gramàtica Castellana lindamente encuadernados, con cuatro cortaplumas. No pudiendo menos de manifestar a V.S. lo sensible le fue al Ayuntamiento no encontrarse en fondos para premiar debidamente juventud tan aplicada. Ella sostuvo igualmente los tres dias con brillantes actos tan solemnes, terminandose el ultimo dia con un sucinto discurso que dijo el Presidente de la Comision el D.D. Ignacio Viscarro, en el que despues de alentar a los dignos Maestros y sus aplicados Discipulos a que continuasen haciendo la gloria de Ulldecona con su

laboriosidad y aplicacion; de ponderar del modo admirable con que la Reyna N.S. se desvela continuamente espidiendo ordenes a fin de que la enseñaanza primaria llegue a la altura de las Naciones más cultas, dejo rodar su discurso, con una persuacion y afluencia encantadora sobre la diferencia enorme que medai entre el Sabio y el ignorante; probando tambien con pruebas irrefragables (que los estrechos limites de un oficio no permiten describir), que desde los Pueblos mas bárbaros del Mundo, desde los Antropofagos hasta las Ciudades mas cultas de Europa, el crimen siempre va en escala decreciente a proporcion que se va agrandando la ciencia, la ilustracion y el saber.

Con todo este Ayuntamiento no puede menos de recomendar a V.S. el celo y laboriosidad de sus dignos Preceptores los SS. Ribera, pudiendo asegurar que la Escuela de Ulldecona, a pesar de sus cortos recursos, rivaliza con losw principales de la Provincia.

Ulldecona, 22 de julio de 1846, Y.S.G.P.

Una altra de prou interessant que no porta data però que deu ser d'aquesta època⁴³ és la següent:

En los dias 29 y 30 de junio y 1 de julio se celebraron los exámenes publicos del establecimiento de esta villa, en el mismo local del establecimiento, el que fué magnificamente adornado con colgaduras de ropas de seda y demas. Segun el programa que acompaño podrá ver VD. En que han consistido los exámenes no pudiendo menos de hacer mension del numeroso concurso que hubo en especial los dos dias festivos, habiendo asistido tambien varios senyores oficiales del ejército, los que quedaron sumamente satisfechos de la instruccio, soltura y desembarazo de los

niños, así como todos los demás señores. También debo decir á VD que hubo un crecido número de niños que escribieron en la pizarra con la mano izquierda lo que se les dictó, y así mismo que la sección de música cantó varias poesías alucivas á los exámenes, aplicación y premios, acompañadas de piano. Al día siguiente en que se concluyeron los exámenes se reunió la Comisión para adjudicar los premios y clasificar cada uno al grado de adelantamiento, lo que podrá ver por la lista que va al fin del programa. La Comisión quedó completamente satisfecha del zelo del Director y cuidado del Ayudante, á los que dieron las gracias. Todo lo que pongo en conocimiento.⁴⁴

También es diu alguna cosa al cuestionari de 1847:

13ª Los maestros celebran exámenes particulares para ver los niños que más se han aprovechado y hacerles pasar á otra sección y premiarles, y á más se celebran los exámenes de Junio y Diciembre generales como está mandado.

El 15 de maig de 1848, els mestres demanen a la Comissió Local d'Instrucció Primària que es facen els exàmens públics anuals els dies 10, 11 i 12 de juny, "por ser los dos últimos fiestas de guardar; y estar proxima la Octava de Corpus para que puedan servir de asueto á los niños las fiestas que en ella se celebran en esta Villa". Consideren que si els exàmens es fessen després, els xiquets no estarien concentrats.

El 4 de juny del mateix any, els membres de la Comissió demanen a l'alcalde, com a president de la mateixa, que ja que el dia 10 s'havien de fer els exàmens es donessen

premis "á los niños sobresalientes por su instruccion, aplicacion y moralidad". Demanen també d'arranjar el local dels exàmens. Firma, en nom de tots els membres, el vocal síndic, Salvador Vidal de Vidal.

El 19 de maig de 1949, trobem el mestre Ribera que demana dies, hores i local per als exàmens. El tornem a trobar demanant tal cosa per als exàmens de desembre, el dia 9 del mateix mes.

El 12 de juny de 1850, el mestre Ribera torna a demanar permís per fer els exàmens de juny i ara demana els dies 28, 29 i 30, deixant passar uns dies després de l'Octava, "para tener mas lugar de reponer á sus discipulos... como por ser festivos los días 29 y 30... daran las debidas disposiciones para que quede adornado el local". Al final serien els dies 29 i 30 de juny i l'1 de juliol.

D'aquesta època, és la següent carta relacionada amb el món dels premis:

Sr. Presidente y demas individuos de la Comisión local de instruccion Primaria de esta Villa

Acercandose el dia de San Nicolas en que los niños acostumbbran hacer la funcion y comida, para lo que contribuye cada uno igual á lo que paga de mensualidad, no puedo menos de hacer presente á Vmds. Los inconvenientes que este año se presentan para efectuar dicha funcion, tanto por el año mísero, como por ocupar la tropa parte del local de este Convento, lo que no dejará de impedir se haga con el deshago de otros años. Esto no obstante, espero que VMDs. Dispondran lo que tengan por mas conveniente, avisandome de su resolucion para mi gobierno.

Uildecona, 17 de Noviembre de 1849.

El Director. José Ribera

A la dècada dels 70 també trobem

diferents descripcions i citacions relacionades amb els exàmens. Així, a la sessió del 16 de maig de 1878, trobem Baptista Rosselló, alcalde; Agustí Lluch, capellà; Marià Bosch, regidor síndic, i el secretari de la Junta que van a l'escola del mestre Tomàs Cugat a fer els exàmens de juny:

[...] procediose á ello por riguroso órden de secciones, observando que todos los alumnos contestaban relativamente bien á cuantas preguntas se les dirigieron con obgeto de probar la suficiencia y capacidad de cada uno en todas las asignaturas que constituyen la informacion primaria, distinguiéndose especialmente entre ellos Manuel Badia Vidal, Bautista Navarro Querol y José Llansola Vericad, á los cuales despues de oido su digno profesor, les propone esta Junta para el diploma de honor que concede la Junta Provincial [...] L'escola del mestre Cugat constava de 60 alumnes.

Acte seguit els membres de la Junta es presentaren a l'escola del mestre Hierro, que constava de 140 alumnes, on observaren:

[...] en todos los alumnos un grado sorprendente de instruccion que no pudo menos de complacer altamente á la Junta pues en todas las asignaturas demostraron conocimientos impropios de su edad [...] distinguiéndose entre todos aquellos, Manuel Biosca Querol, Gerardo Torres Royo, Domingo Castell Royo (pobre), Joaquin Monserrad Reverter (pobre), Juan Martí Miralles, Enrique Sans Juan, Juan Bautista Ibars Serrano [...]

A l'endemà mateix, la Junta es dirigirà a l'escola de la mestra Borrell a efectuar els corresponents exàmens i en aquest cas quedaran:

[...] altamente satisfecha la Junta de la suficiencia de la profesora y del grado de instruccion [...] merecen especial atencion Francisca Gallardo Mollons, Filomena Sales Ferré, Carmen Vilar Ollé, Maria Elies Navarro y Maria Martí Barrera [...] Así mismo fueron revisadas algunas labores que merecieron la aprobacion de la Junta.

Les cinc alumnes destacades van ser proposades per al premi honorífic, però en cap moment es parla que aquest l'hagués de donar la Junta Provincial tal com passava en el cas dels xics. L'escola era de 112 xiquetes.

Després es repeteix l'operació a l'escola de la mestra Ferré, que constava de 138 xiquetes. L'escola, en aquells moments, no estava regida per la titular sinó per la mestra substituïda Concepció Juan:

[...] observando que las alumnas estaban regularmente impuestas en las asignaturas objeto del examen [...] en la inspeccion de las labores se pudo notar que en este ramo se habia adelantado mas de lo que pudiera esperarse pues diferentes bordados probaron evidentemente la suficiencia [...] distinguiéndose en todo, Carmen Canalda Garcia, Encarnacion Ferré Navarro, Pilar Gavaldá Adell, Maria Rodriguez Aimamí, Luisa Sales Ferré, Matilde Bel Callarisa y Consuelo Garcia Cellalibo.

De la dècada dels 80 tenim els resultats dels exàmens del 5 de juny de 1882. Així de l'escola del mestre Hierro destaquem que els membres de la Junta afirmaven que "se notaba gran adelanto en los discipulos, particularmente en la parte de lectura y escritura". De la del mestre Cugat, que "con satisfaccion se hace constar la

sorpresa de la Junta al ver los notables adelantos de los niños concurrentes, que eran en numero de 98, así en la parte de aritmética, escritura y dictado gramatical, como en el buen orden y compostura que reinó durante el examen, si se tenia en cuenta la última visita practicada y el informe que se dió". Decideixen fer un ofici per felicitar el mestre.

Seguidament visitaren l'escola de la mestra substituïda, Concepció Juan, on "sobresalieron las alumnas en crecido número en referente á higiene doméstica, nociones de urbanidad é Historia Sagrada, y particularmente en lectura, gramática y escritura, no dejando nada que desear en la parte de labores que á proporcion a la edad fueron presentando". Acte seguit l'alcalde les felicità a totes i entre altres coses les animà a seguir en el seu afany per la instrucció "pues que de ella dependia el porvenir y bienestar de la familia, de las que hoy eran incáutas doncellas, para ser despues cariñosas esposas y amantes madres". Decideixen, finalment, felicitar la mestra, després que el capellà delegat, Joaquim Montrós, els hagués dirigit "algunas frases de moral".

Finalment, els membres de la Junta van a l'escola de la mestra Moreno, de la qual s'especifica que "puede considerarse de nueva creacion, en mérito al poco tiempo que la regentea". Malgrat tot, en feliciten el funcionament i en aquest cas serà el capellà local, Agustí Lluç, qui intentarà fer veure a les alumnes les saludables conseqüències que es recollien de la instrucció "si á esta le acompaña una sana moral religiosa, pues sin la una, dijo, es insuficiente y nula la otra, y quedaria reducida la muger á los efectos de las plantas sembradas en árido desierto; pronunció después atinadas máximas sobre sus deberes y obligaciones, y concluyo encareciendo la asistencia á la Santa Misa y el más profundo respeto á sus Maestros y mayores".

A la sessió del 18 de juny de 1883, s'acorda comunicar als mestres que prohibisquen la presentació a l'acte de l'examen de tots aquells treballs que no s'hagen fet a classe i que no deixen examinar a totes les alumnes que tinguen més de quinze anys. Finalment, canvien les hores dels exàmens que, en lloc de ser a les 10, serà a les 8 del matí.

El 23 de juny, faran els exàmens pertinents, en els quals es comprova que els resultats obtinguts no sempre eren del gust dels membres de la Junta –segurament eren el reflex de problemes més profunds entre aquests i els mestres.

A l'escola del mestre Guarch, on els xiquets s'examinaren "por riguroso orden de secciones y metodo", veiem que "la Junta ha visto con extraordinario disgusto el estado de la enseñanza en general y el desfavorable resultado que han producido particularmente en todas las asignaturas que comprenden las secciones septima y octava; consignantando sin embargo que la Junta opina que no puede culparse al profesor Sr. Guarch por el poco tiempo que regentea la escuela". De tota manera, acaben advertint el professor que havia d'impulsar l'ensenyament.

A l'escola del mestre Cugat van observar que "si bien no aparecia en los alumnos el estado de adelantó que era de esperar, han demostrado bastante conocimiento en los análisis gramaticales [...]".

De l'escola de la mestra Juan només opinen que la part de lectura i escriptura no estava a l'alçada de les altres seccions.

Finalment, de l'escola de la mestra Moreno van trobar que "dejaba mucho que desear en la enseñanza de todos los ramos, y muy particularmente en la parte de gramatica y lectura; descollando sin embargo la seccion primera en la parte de historia sagrada y doctrina", per la qual cosa van demanar a la mestra més perseverància.



Antigues alumnes voltant a la mestra:

Mossèn J. José Millan; Teresa Esteve; Montserrat Ollé; Pepita Raga; Mercedes Vinaixa;
Francisca Guarch; Pepita Roig; Isabel Pasalamar; Manuela Sancho; Joaquina Castell; Carme Querol;
Josefina García; Maria Castell; Agustina Forcadell



Festa en favor de la República.

Porten la bandera:
Joaquín Ollé i Ramon Ferré.

Porten la bandera a la dreta:
Verge i Pepito Querol.

El municipal és Roca.

La primera fila de la comitiva està formada per la mestra, Carme Querol; i les xiquetes, Montserrat Ferré, Consuelo Castell i Pepeta i Maria Altabella.

Un any més tard, quan les visites les feia una nova junta encapçalada per l'alcalde O'Callaghan, comprovem que l'opinió ja no era tan desfavorable, la qual cosa corrobora que els resultats anaven molt en relació amb el clima d'entesa entre les parts. Així, es constata que l'estat de sanejament de les escoles com l'estat del material era prou acceptable i, sobretot, quan els dies 3 i 4 juny s'efectuaren els exàmens, l'endemà mateix, els membres de la Junta expressaran "que era bastante satisfactorio en general [...] haciendo especial mencion de los adelantos observados en la escuela que dirige el profesor D. Manuel Guarch en las asignaturas de Aritmetica y Geometria". De l'escola de la mestra Juan en distingeixen la faena feta al dictat i de la mestra Moreno la de "las labores".

El 29 de desembre, fan una altra visita per veure com estava l'estat de conservació de les escoles i troben que, en particular, l'escola del mestre Guarch estava en molt bon estat de conservació. Al març i al juny dels anys següents, tornen a fer les visites corresponents i, curiosament, en aquest cas troben que la del mestre Cugat no té l'"aseo" que hauria de tenir, encara que el nivell d'instrucció en totes les escoles és l'adequat. Finalment, el 10 de juliol d'aquell mateix any i abans de tancar les escoles pel perill que suposava el còlera imminent, es feliciten perquè l'escola del mestre Cugat ha presentat un especial nivell en les matèries de religió, moral, lectura i gramàtica i, sobretot, perquè ha desaparegut per complert la falta d'"aseo".

No tornem a trobar referències, pel que fa a exàmens, fins al 14 de juliol de 1891, quan es refereixen amb els següents termes respecte de l'escola del mestre Hierro: "es tan satisfactorio como podia desear la Junta, y valiendo al señor Hierro los plácemes, no solo de la repetida Corporacion, sinó del público que gustoso presenció tan brillante

resultado". Pel que fa a l'escola del mestre Meseguer diuen que "no es tan satisfactorio como tiene derecho á exigir el Municipio y la Junta que le representa".

El dia següent, van a les escoles de les xiquetes. A la de la mestra Damian "dió excelente resultado especialmente en lectura de clásicos" i, finalment, a l'escola de la mestra Canas s'observà "un resultado bastante satisfactorio en labores dejando algo que desear en lo restante".

D'aquí a final de segle els comentaris sobre els exàmens són intrascendents i positius en general, excepte el 16 de juliol de 1894 quan l'alcalde O'Callaghan llegeix una nota del mestre Hierro en la qual comunica que, a causa d'un reumatisme,⁴⁵ li era impossible realitzar els exàmens pertinents. La Junta accepta la petició, decideix fer-los només a les altres escoles i canvia els horaris de la realització perquè la primera en visitar-se sempre era l'escola del mestre Hierro. De fet, la categoria sempre ha sigut un grau.

2.5. La disciplina

El bon amic Josep Solé –entre d'altres-⁴⁶ qualificava l'escola del segle passat d'immòbil i d'immobilista:

Una escola immòbil perquè, tot i els canvis que es començaven a albirar en l'ensenyament després de la Llei Moyano [...] Móra, com altres poblacions rurals, semblava ancorada en el passat [...] i els mateixos mètodes: disciplina-autoritat-memorisme. I una escola immobilista, sense cap intenció ni interès per canviar. Era un deixar passar dies: els mateixos mestres, el mateix mètode, el mateix lloc, només es renovaven els alumnes per a qui sortir d'escola era un alliberament.

D'aquesta explicació, ben encertada certament, voldria destacar-ne la descripció

del mètode: disciplina-autoritat-memorisme. Aquesta tríade era la constant de les escoles espanyoles de l'època i, lògicament també, de la d'Ulldesona. Encara que no hem tingut la sort de trobar massa referències relacionades amb la disciplina, hem d'acceptar, d'entrada, que fer-se càrrec de vuitanta o més alumnes no era cosa que es pogués fer sense un sistema autoritari important. Una primera intuïció la tenim amb el qüestionari de 1847:

7ª Los premios que se distribuyen á los niños mas aplicados son parces,⁴⁷ y cuando se llega al final de cada mes todos los niños que mejor se han portado entran al sorteo de una estampa fina guarnecida y otro premio, esto se sabe por la lista diaria en la que se notan las faltas, la aplicacion é inaplicacion. Los castigos son hacer estar un rato de rodillas á los inaplicados ó inquietos y si continuan en su inaplicacion se les hace quedar una hora mas á la escuela, y se nota en la lista su falta.

El 13 d'octubre de 1890, el mestre Hierro posa en coneixement de l'Ajuntament que:

A consecuencia del mal comportamiento observado por el niño Esteban Esteve en la Junta de mi cargo, y practicados cuantos medios eran conducentes á corregir y mejorar su conducta, me he visto en el día de hoy obligado á despedirle temporalmente de la escuela, aunque en la convicción de que no ha de enmendarse.

Encara que l'afegim aquí, la notícia que ve a continuació sembla tenir una casuística ben allunyada de la qüestió purament disciplinària: el 18 de juny de 1883, trobem el mestre Guarch que "tomándose atribuciones que no le competen, habia

arrojado de su colegio á varios niños só pretexto de que no habia local "pero que si abonaban dos reales mensuales podian continuar". Adell li havia demanat que cridés els pares i els donés les degudes explicacions. Sembla que, finalment, el mestre ho havia fet i amb això els membres de la Junta es conformarien "sin perjuicio de proceder a lo que haya lugar".

3. ELS MESTRES

Pensem que un bon retrat del mestre d'escola d'aquella època respon a la descripció que en feia Melquíades Álvarez: "Es el tipo famélico por antonomasia, ridículo a ratos, digno de lástima siempre; puesto en caricatura en la prensa y en el teatro, no para denigrarle, que no lo merece, ni es el propósito de los que tal hacen, sino porque de esta manera encarnecen a los Gobiernos, poniendo al desnudo una de las mayores vergüenzas nacionales".⁴⁸ En definitiva, simplement feia patent, amb paraules més literàries si voleu, allò que tothom sabia i que es va convertir en un tòpic: "passa més gana que un mestre d'escola".

I és que l'anterior era una de les primeres veritats del mestre de l'època, però n'hi havia d'altres com les que assenyalava Labra al Congrés l'any 1895 parlant de la incompatibilitat del mestre "señalado por el Estado, rigiendo su escuela conforme a una organizacion determinada por el Estado, y el Ayuntamiento que paga a una persona elegida contra su gusto y que presta sus servicios en condiciones distintas y acaso opuestas a las que reclaman las necesidades, la naturaleza y las especiales circunstancias económicas de aquel Municipio".⁴⁹

La incorporació de les despeses de l'ensenyament primari en els pressupostos de l'Estat, l'any 1902, segurament va acabar amb els endarreriments dels pagaments als mestres i, sobretot, amb l'enfrontament

o la submissió d'aquests als cacics locals. Ulldecona no en va ser cap excepció com veurem més endavant.

A l'anterior hem de sumar-hi, finalment, el paper dels mestres com a transmissors d'una llengua que havia de ser la de l'estat nacional liberal en formació, el castellà, i les dificultats que degueren trobar en "obrir" aquells cabets infantils acostumats a pensar i expressar-se en la llengua del poble, el català.

Una mica com a mostra del nostre reconeixement a aquells i aquelles "màrtirs" de l'ensenyament de la Ulldecona de la segona meitat del segle XIX, donem la relació de tots els mestres que hem pogut localitzar afegint-hi, com a mínim, el moment de la seua incorporació a la nostra vila per exercir la seua professió i el moment en què l'abandonaven –en molts de casos, simplement perquè es morien.

3.1. Llista de les mestres

Senyora Arín

Al "estado" de 1848 trobem la primera mestra d'Ulldecona documentada, la senyora Arín. La data d'expedició del seu títol és de l'11 de febrer de 1845, amb la qual cosaensem que es va estrenar a Ulldecona. No hem pogut esbrinar res més relacionat amb la seua estada a Ulldecona.

Josepa Ferrer Mateu

La primera referència que tenim sobre ella és la sessió de l'Ajuntament del 12 de novembre de 1869, en la qual es dóna comptes de la visita ordinària de l'inspector provincial. La darrera és el 17 de maig de 1878, quan serà substituïda per Concepció Juan Pujades.

Tomasa Borrell París

La primera notícia respecte de la seua presència a Ulldecona és la mateixa que l'anterior. Hem trobat els pressupostos que presentà a l'Ajuntament dels anys 75 en

endavant. L'1 de juliol de 1878 serà substituïda per Peregrina Galià i Gebalí i ja no tornarà a aparèixer. De fet, el 20 d'octubre de 1876, l'Ajuntament ja li havia donat permís per a ser substituïda per la mateixa mestra a causa de la seua salut.

El 16 de novembre de 1873, a l'acta del Ple d'aquell dia llegim que "se propone la destitución de la profesora de instrucción primaria D^a Tomasa Borrell y Paris, por haberse ausentado sin permiso y no poner una sustituta, sabiéndose además que "comentó en conversaciones particulares que hará cuanto le dé la gana sin temor alguno a Juntas ni Alcaldes".⁵⁰ Encara que no ho poguem demostrar, aquesta afirmació deu estar estretament relacionada amb la conjuntura de la tercera guerra carlista.

Peregrina Galià Gebalí

Com hem vist, substitueix la mestra Borrell l'1 de juliol de 1878 i uns dies després ja torna a aparèixer a les actes de la Junta d'Ensenyament perquè han d'enviar una rectificació del seu nomenament a Tarragona en què consta amb el nom de Catalina. És interessant recalcar que, en aquest nomenament, hi apareix el sou de la mestra substituïda que és de "cuatrocientas pesetas y demas emolumentos que le confiere la Ley", amb la lectura del qual palesem que les dones cobraven menys que els seus homònims masculins.

El 30 de setembre de 1882 trobem una demanda seua des de Cadis, on estava exercint la professió, que consistia a reclamar dos mesos i cinc dies de sou endarrerit. La Junta decideix passar la petició a l'Ajuntament. Aquesta petició ens aclareix que Peregrina havia marxat abans d'aquesta data d'Ulldecona i ja no tornarà a aparèixer en cap tipus de documentació.

Concepció Juan

El 17 de maig de 1878, substitueix la mestra Ferrer. El 15 de juny de 1882, apareix

en un esborrany en el qual trobem les anotacions pertinents fetes per la Junta Municipal sobre els pressupostos presentats pels mestres Hierro, Cugat, Juan i Moreno.

El 31 de juliol de 1882, trobem que la Junta no li accepta el pressupost perquè hi apareixen unes obres que l'Ajuntament ja pensava fer enmig d'uns arranjaments que tenia previstos per aquell any però, sobretot, no li accepten la demanda d'una nova butaca "por ser innecesario". Amb les 25 pessetes que tenia pressupostades li demanen que compre tinta, esponja, clarí i premis per a les xiquetes.

Dolors Moreno Torres

A l'acta del 5 de juny de 1882, en la qual es parla dels resultats dels exàmens d'aquells dies, es diu respecte de la labor i de l'escola de la mestra Moreno que "puede considerarse de nueva creacion, en méritos al poco tiempo que la regentea".

L'any 1888 encara la trobem exercint la professió.

Carolina Canas Rodríguez

Va presentar el títol administratiu, davant de la Junta Municipal, l'1 d'octubre de 1888 per tal que aquesta la possessionés del càrrec. Sembla que ocupava l'escola que havia cobert la mestra interina Concepció Juan des de l'any anterior.

El 30 de setembre de 1896 és substituïda, provisionalment, per la veïna de la població, Maria Calduch Viscarro. El 28 de gener de l'any següent, Calduch seria substituïda per la mestra Júlia Prades. Així consta en una visita d'aquell dia. Sembla que la mestra Canas havia cessat del càrrec i no sabem si va tornar a Ulldecona. A la revista núm. 8 de *Rails*, en l'article dedicat a l'ensenyament de principis del segle XX, hi afegíem un apèndix dedicat a la seua figura com a literata.⁵¹

Júlia Prades Segura

Pren possessió el 27 d'octubre de 1896 i cessa el 8 de juliol de 1898. Cobrava 1.100 ptes. anuals, de les quals s'havien de descomptar el 50% per classes passives.⁵²

Josepa Damian Subirats

Presenta el títol administratiu el mateix dia que la mestra Canas. Ocuparà l'escola de la mestra interina Moreno Torres.

El 18 i 19 de desembre de 1891, després de fer les respectives visites a les escoles regentades per ella mateixa i pel mestre Hierro, la Junta Municipal decideix donar-los sengles vots de gràcia pel bon nivell d'instrucció dels seus respectius alumnes.

El 27 de març de 1897, la Junta estudia els documents i antecedents de la mestra Damian per veure si li donaven un premi pel seu treball:

[...] lleva prestados á la enseñanza cerca de veinte y seis años de excelentes servicios en escuelas de oposicion que por los excelentes resultados obtenidos en las escuelas que ha desempeñado ha merecido sobresalientes notas que le han sido estampadas en los libros de visitas, captándose por ello el aprecio y estimacion de los pueblos y autoridades locales: que durante el tiempo que se halla al frente de su escuela en esta Villa ha recibido cuatro comunicaciones laudatorias de la Junta Local [...] que la M. Y. Junta Provincial de Tarragona le envió un atento oficio, á propuesta de la digna Inspeccion de primera enseñanza; y que debido al mérito, ocupa un lugar en la 2ª clase del Escalofon de maestras de la provincia.

La Junta decideix fer una petició de premi a la Provincial i que aquesta, si era el cas, fes arribar els antecedents de la mestra al ministre de Foment.

Dolors Izquierdo Barrachina

Pren possessió el 8 de juliol de 1898. La data de cessament és del 12 d'abril de 1906.

3.2. Llista dels mestres

Els Ribera⁵³

Els mestres Ribera, Josep Antoni Ribera Mir i Josep, pare i fill respectivament, són els grans mestres de la primera meitat de segle –sobretot el primer– i els que marcaran la pauta dels que arribaran al poble a la segona meitat. No sabem quan començaren a exercir a la nostra vila, però el 1844 ja els trobem exercint. El títol del primer era del 8 de juny de 1827 i el del segon del 13 de setembre de 1842. Juntament amb la mestra Arín són els mestres que estrenen les noves dependències escolars que se situarien al convent dels dominics.

El 24 de setembre de 1848, Josep A. Ribera comunica que el seu fill s'ha quedat a València a fer de mestre i que la plaça d'ajudant quedava lliure. No sabem, però, quan va acabar la carrera docent a Ulldecona, el pare.

Joan Baptista Hierro Pla

És el "mestre" per antonomàsia de la segona meitat del segle XIX, per damunt del seu homònim Tomàs Cugat. Sembla que, en general, va estar sempre molt ben considerat, com ho demostra el fet que la seua escola va ser sempre la més concorreguda.

La primera referència de la seua presència és del 4 de juny de 1869, quan apareix com a mestre en propietat.⁵⁴

El 16 d'abril de 1883 serà substituït temporalment –no en sabem els motius– pel mestre Guarch. La Junta li dóna les gràcies pels seus serveis. No el tornem a trobar fins al 88. El desembre de 1891 li donen un vot de gràcia conjuntament –com hem vist– amb la mestra Damian.

Va morir el 15 de desembre de 1900, als 66 anys, i està enterrat al cementeri municipi-

pal d'Ulldecona. El mateix dia de la seua mort van nomenar provisionalment el mestre Enric Roca Ribera.⁵⁵

Tomàs Cugat Salvat

Apareix per primera vegada a la mateixa acta que ho feia el mestre Hierro. Sempre va estar a l'ombra d'aquest, pel que fa a consideració social, i morí l'1 de desembre de 1886, sent substituït per l'interí José Vilar Vidal.

Manuel Guarch Sabaté

El 16 d'abril de 1883 es fa el seu nomenament com a substitut del mestre Hierro "[...] con el haber de seiscientas pesetas y demás emolumentos que la ley le contiene como á tal sustituto". Sembla que la Junta va acompanyar el nou mestre a prendre possessió de la plaça. A la mateixa escola, els dos mestres s'intercanviaren la informació pertinent i, posteriorment, l'alcalde feu saber als xiquets que "eran en gran número el acto que se iba á realizar, y encareciendo la sumision y obediencia que al igual que la que tienen al profesor señor Hierro, habían de tener desde este propio día al nuevo mentor". El nou mestre donà les gràcies a tothom i a continuació es llegí la relació dels objectes dels quals disposava l'escola. El mestre Guarch estava casat amb la mestra Concepció Juan.

Carlos Vilar Vidal

Fa de secretari a la vila. Apareix en dos moments com a substitut, la primera, l'1 de desembre de 1886, substituïnt el mestre Cugat per ordre de la Junta Municipal. El 2 de gener de l'any següent, la Junta Provincial donà l'ordre que es quedés com a mestre interí. Apareix l'acta del nomenament enmig de les sessions de la Junta i hi destaca el sou, que havia de ser de 1.100 ptes. El nomenament era del 23 de desembre de 1886. La Junta es va dirigir a l'escola que en aquells moments estava

ocupada pel mateix Vilar per tal de donar-li possessió oficial del càrrec. Així mateix, els seus membres decideixen enviar a la Provincial el resultat dels exàmens del mes de desembre i una notificació per fer-los saber que ja havia treballat aquell mes.

La segona vegada que apareix com a substituït és el 8 de novembre 1893 quan, de manera transitòria, substituirà Manuel Meseguer que havia mort "sin derecho a retribucion de ninguna clase con cargo al presupuesto municipal". El 28 de novembre es redactarà a Barcelona el nomenament oficial del mestre Vilar amb un sou de 1.100 ptes. "descontando el 50% para clases pasivas". El 24 de gener se'n dóna la conformitat a Ulldecona. Curiosament, firma com a secretari accidental Francesc Biosca Querol perquè el secretari interí era, precisament, el mestre Vilar. El mateix dia pren possessió oficialment i el sou passa a ser ja de 1.200 pta. A continuació la Junta va efectuar una visita a les escoles locals i va quedar "complacida de la concurrencia que había en todas ellas y aseo de los locales, y muy sobre todo del numero de alumnos aumentado en la escuela que dirige interinamente el Profesor D. Carlos Vilar Vidal que ha logrado en poco tiempo hacerse con tantos alumnos como su comprofesor el Sor. Hierro".

Joaquim Ribera Viscarro

L'alcalde Adell presenta el títol de mestre interí del mestre Ribera a la Junta l'11 de febrer de 1887. L'havia expedit el rector de la Universitat de Barcelona el 5 d'aquell mateix mes: També hi adjunta la comunicació que la Provincial havia enviat amb la mateixa finalitat. Substitueix el mestre substituït Vilar.

No sabem si es tractava d'un descendent directe dels mestres Ribera que havien ocupat les escoles a la primera meitat de segle.

Juli Martí Llasat

En la sessió del 20 d'abril de 1887, es dóna compte de la presentació del seu títol de mestre interí. La Junta acata ordres i li dóna la presa de possessió per tal de substituir el mestre Ribera.

Manuel Meseguer Gonell

El 5 de gener de 1888, arriba com a mestre propietari amb una dotació de 1.200 ptes. Ve nomenat per la Dirección General de Instrucción Pública. La Junta Municipal donarà comptes a la Provincial. Mor el 8 de novembre de 1893, tot exercint a Ulldecona.

Felip Uriel Remacha

L'1 de juliol de 1896, l'alcalde d'Ulldecona el presenta com a nou mestre titular que havia de substituir el mestre Vilar i ocupar-ne la plaça en propietat. Aquell mateix dia, decideixen fer un certificat del bon treball efectuat pel mestre Vilar.

El 23 d'agost de 1897, sent alcalde Francesc de Paula Nadal Querol, el mestre Uriel demana el trasllat per qüestions de salut. A la seua instància, datada el dia 18 d'aquell mes, hi apareix que "[...] su poca adaptación al clima y alimentos del pais [...]" i també dóna les gràcies a tothom. La Junta creu que, realment, els fets exposats són ben certs. El 17 de novembre es fa la presentació del mestre interí, **Antoni Corbella Porta**, que venia a ocupar la plaça d'Uriel. Mentre s'esperava la seua arribada havia fet de mestre provisional **Ramon Florenza**.

Joan Giralt i Grisot

Va prendre possessió el 20 de desembre de 1899. És un dels mestres importants de començament del segle XX.⁵⁶ El desembre de 1900 el trobem per primera vegada entre les actes, en què demana el trasllat a l'escola del mestre Hierro que feia poc que havia traspasat. Es recolzava en l'article 14 "del vigente Reglamento de 1ª enseñanza

de fecha 7 de Septiembre de 1899". La Junta n'accepta la petició. Apareix la instància en la qual el mestre Giralt fa constar que té 50 anys; "cédula personal de novena classe, números 0.377.781 impreso y 668 manuscrito, expedida en esta villa por el encargado Don José Castell á onze de Septiembre de este año". A la instància hi indica que l'escola del mestre Hierro estava al pis superior de l'Ajuntament. Diu que aquesta escola és de la mateixa categoria que la seua però que "por su situación reúne más condiciones higiénicas". La instància era del dia 13.⁵⁷

Rafel Jaleó

Aquest mestre el trobem com a titular d'una escola privada en la visita realitzada per l'inspector Antoni Suras de 27 de setembre de 1887 i ja no hi torna a aparèixer més.

3.3. Les relacions dels mestres i les mestres amb la Junta i l'Ajuntament d'Ulldecona

Si hem de fer cas a les respostes donades per la Junta que exercia quan es va fer el qüestionari de 1847, les relacions d'aquesta amb els mestres era força bona:

16^a En esta parte tiene la satisfaccion de poder informar que nada le queda que desear á esta Comision sobre las prendas que adornan á los maestros tanto por lo que respeta á su fondo de saber y aptitud como una moralidad sin tacha que les distingue, unido todo á un celo tal que quisieran que el ultimo de sus discipulos fuera un Ciceron. Sensible es que tan relevantes maestros sean recompensados con tan mesquina dotacion.

21^a Los maestros han encontrado siempre la mayor proteccion y apoyo en esta Comision en las pocas veces que

han sido molestados aunque en cosa leve en el ejercicio de su profesion procurando por su parte remunerar los esfuerzos para la enseñanza dispensandoles aquellos favores que estan de parte de la Comision, y recomendarlos a la Superioridad siempre que se ha presentado ocasion. 10^a Esta Junta sabe á no dudar que el Maestro de la escuela aprovecha toda ocasion para inculcar á los padres y tutores de los alumnos secunden sus miras á favor de los buenos abitos é instruccion que reciben en la escuela; y no deja de conseguirse algun efecto aunque no tan grande como son sus deseos, y los de la Comision.

A partir de la dècada dels 70 no sembla que les relacions fossen sempre bones i s'observen diferents alts i baixos en la seua evolució. Com podrem observar, durant el mandat de l'alcalde Adell les relacions van ser especialment tibants.

El 19 de maig de 1976, trobem el mestre Hierro que demana al consistori que se li descompten de la contribució els deutes que l'Ajuntament té contrets amb ell: "450 pesetas de mi haber, 300 por el de mi Sra., como a profesores de la misma (Ulldecona) y 7 pesetas en 50 céntimos por troncos para la fabricacion pertenecientes a mi padre politico". Hierro rebia la petició dient que ha enviat una còpia de la instància al jutge municipal, "sin perjuicio de elevarlo tambien á la superioridad".

El consistori s'excusa afirmant que no pot, legalment, fer aquesta demanda al recaptador i, a més, li recorden que, precisament, si el recaptador pot fer bé la seua faena serà la manera de pagar a tots aquells que, com ell, són creditors de l'Ajuntament que és, en definitiva, la voluntat general.

Els problemes, però, es perpetuaran.

Així, el 12 de febrer de 1879, trobem al mateix mestre que presenta una altra queixa, en aquest cas per la categoria que se li ha adjudicat en el repartiment de consums que, al seu entendre, és superior a la real. En concret li havien posat la categoria 13^a.

Pensem que és interessant de reproduir la carta en la qual recull totes les seues objeccions, perquè transllueixen la visió que els mestres tenien de la seua posició en la piràmide social de la Ulldecona de l'època:

[...] Que vista la clase á que le han colocado para el pago de Consumos de este año; que es la 13^a; examinadas y comparadas las cuotas de contribucion de varios hacendados, así como los sueldos de las clases pasivas; y enterado por último de las clases que ocupan las carreras de facultad, las mas lucrativas en un pueblo; no puede el que suscribe pasar por alto tan notoria injusticia, por la que acude á fin de que ponga V. el oportuno remedio. ¿Quién es capaz de sostener que un Maestro gana mas que un Médico bien respectado y con numerosa clientela, y sin embargo hay quien ocupa la clase 30^a? Individuo de facultad mayor hay que paga casi el duplo de contribucion que el esponente, bien acreditado su Establecimiento, teniendo ademas otras industrias, y no obstante ocupa la clase 23^a. De modo que todas las carreras, hasta los Escribanos han sido considerados para el pago inferiores al infraescrito.

Pero no para aquí la injusticia, ha ido mas allá todavía; pues así como a los maestros se les ha capitalizado su sueldo como si fuese una renta producida por una grande hacienda, tomando de ella como tipo el diez por ciento que lo hacen figurar como contribucion; á las clases pasivas que cobran 2.025 pesetas, deducido ya el 25%, solo se les ha tomado por tipo para dicho pago el siete

ó siete y medio por ciento, apesar de tener su asignacion más segura que los Maestros, ya por cobrar con mas regularidad, ya porque aunque se imposibiliten no puede faltarles; al paso que el Maestro, cuando no sea apto para el trabajo, pierde el sueldo, ó mejor dicho, esa grande hacienda.

Por otra parte, habiendo excluido del mencionado pago los sueldos menores de cinco reales; porqué se ha tomado en cuenta el de la Sra. del recurrente que solo percibe una peseta diez y seis céntimos? Y si para tamaña desigualdad tienen los Sres. Repartidores razones convincentes ¿por qué no se le ha considerado aparte como á la otra profesora Dña. Concepcion Juan, Secretario de ese Ayuntamiento y cuantos no son jefes de familia?

¿Cómo se concibe que pagando por contribucion el otro profesor D. Tomas Cugat 21 pesetas mas que el esponente, y con un sueldo igual é igual n^a de personas haya de ocupar la clase 16^a, mientras que la del infraescrito es la 13^a? ¿Es que se ha propuesto la Junta repartidora fastidiar al que suscribe, ó hacerlo bien mal para que no pueda tener efecto la recaudacion de este impuesto? Por lo tanto siendo la cuota de contribucion del recurrente 56 pesetas 64 céntimos y el sueldo que disfruta 1.200 pesetas.

Suplica á ese Magnifico Ayunt. Que, atendido el cúmulo de arbitrariedades mencionadas, se digne:

1^o Hacer abstraccion del sueldo de su Sra, ó colocarla separadamente; y

2^o Que no se considere superior en rendimiento la carrera de Maestro; pues si bien es verdad es muy inferior á las carreras citadas, se dará por satisfecho que se le iguale á ellas, aunque no sea mas que para dicho pago [...]

Ulldecona, 12 de febrero de 1879.

Precisament un dia abans, el mestre Cugat havia protestat per la mateixa qüestió i argumentava que es descomptava menys a la gent que vivia de renda que als mestres quan resultava que, en definitiva, el seu era simplement un sou i, quan morien, la seua família no cobrava res, mentres que les famílies dels altres continuaven cobrant la renda. Continuava dient que no dubtava que, legalment, els poguessen descomptar un 10% però els recordava que potser no tenien prou consciència moral, "no se conciencian, diríamos que no son partidarios de la ilustracion, ni de Aquel que dijo: dejad que los niños se acerquen á mi porque este Señor quiere que seamos instruidos á fin de aprender su divina doctrina".

Finalment, feia una darrera consideració dient que si es continuava en aquesta línia Ulldecona es quedaria sense mestres.

A banda dels problemes econòmics, els mestres d'Ulldecona mantingueren també altres conflictes amb l'empresa que els dirigia, és a dir, l'Ajuntament. Així, a principis de gener de 1883, trobem que l'alcalde, Ramon Adell, dóna comptes a la Junta d'Ensenyament de la falta comesa pel mestre Cugat que havia abandonat l'escola el dia 2 i part del 3 de gener, "como igualmente de la desobediencia de todos los demás señores profesores con el que suscribe en el día de las animas". No sabem els motius que portaren els mestres a abandonar els seus llocs de treball, però la Junta no dubtà gens a anar contra ells: "enterada la Junta acuerda: Que se dé conocimiento a la Provincial y que caso de repetirse los hechos denunciados, se forme el correspondiente expediente". Finalment, i clarament com una mesura de força més, demanen als mestres que presenten els comptes de l'exercici 81-82 en un termini de vuit dies i que presenten també la llista dels xiquets, en què s'inclouï la llista dels xiquets pobres.

De problemes de desobediència i de no-assistència a les escoles respectives en tenim diferents exemples durant el mandat de l'alcalde Adell. És una llàstima que no en sapiguem els motius, però en bona part creiem que es relacionen amb l'endarreriment en alguns pagaments.

El 31 de juliol de 1883, entre d'altres aspectes, l'alcalde fa saber que els mestres havien alterat l'horari d'entrada i sortida a les classes sense fer-li-ho saber, "constituyendo en su consecuencia una usurpacion de atribuciones". La Junta acorda que els mestres s'havien d'ajustar a l'horari consignat pel municipi: de vuit a onze del matí i de tres a sis de la tarda i per això se'ls advertia. La cosa no acabaria aquí i, el 18 d'agost següent, trobem la Junta que es reuneix per fer una sessió extraordinària per comprovar i fer constar la denúncia presentada per una sèrie de pares en la qual aleguen que els mestres encara no havien obert les portes de les escoles. La Junta considera que, actuant d'acord amb les ordres previngudes a la circular 1.557, l'actuació dels mestres "no solo constituye una falta grave de desobediencia, sino que puede considerarse como una usurpacion á los derechos legitimos de nuestros subordinados⁵⁸ que religiosamente les pagan" i, en conseqüència, es veien en l'obligació d'informar la superioritat perquè prengué les mesures oportunes. No sabem com va acabar l'assumpte, perquè la propera reunió de la Junta no es produeix fins al dia 24 d'octubre en la qual, curiosament, l'alcalde els torna a reunir per explicar-los que els mestres havien tornat a tancar les escoles des de feia cinc dies sense donar cap tipus d'explicació, "como así mismo de la providencia dictada en fecha de ayer, por la cual acordé suspenderles como medida preventiva de sueldo y empleo, hasta tanto diera conocimiento á esta Junta, como ahora lo verifico".

Sembla que, a aquella reunió, també s'hi havia convocat els mestres, a les 11 del matí (segurament una mica més tard que als membres de la Junta), per tal que justificuessen la seua conducta, però aquests no hi van fer cap. A resultes de l'anterior, l'alcalde fa notar que:

Como sean tan frecuentes las faltas de abandono y de negligencia que se vienen sucediendo asi en el cumplimiento de los Sres. Profesores de Instruccion primaria como en el poco adelanto que se nota en los alumnos [...] y en consideracion ademas á la apatia con que se han mirado nuestras multiples denuncias á la Superioridad por analogos motivos [...] no es podia permetre que els mestres seguissen cobrant quan en realitat eren [...] una rémora constante á la instruccion y al adelanto.

Per tot l'anterior demanava que la Junta acceptés en tots els seus punts la provisió que acabava de referir. La majoria de la Junta va estar d'acord amb la suspensió dictaminada per l'alcalde, excepte en el cas de mossèn Joaquim Montrós qui considerava que no havia motius suficients i, a més, recordava que ja havia hagut denúncies el 9 de gener (aquelles relacionades sobretot amb el mestre Cugat), el 28 de juny i al mes d'agost –tal com acabem de veure una mica més amunt– i aquestes no havien portat a cap lloc.

La Junta, però, segueix resolent que:

Considerando la indiferencia con que la Junta Provincial se mira las denuncias de esta Local, inspiradas en el exacto cumplimiento de sus atribuciones y deberes origina el desdór (sic) de nuestra dignidad personal y el desprestigio de nuestra rerepresentacion.

Arribats en aquest punt, mossèn Montrós

agafarà novament la paraula per fer constar que tot l'anterior només ha servit per reforçar l'actitud dels mestres i la indiferència dels xiquets en acudir a l'escola, a més de pertorbar la marxa de l'ensenyament local.

La Junta considera, finalment, que l'ensenyament local és competència pròpia i, per això, els membres decideixen fer els avisos pertinents "a la parte de los profesores para asistir á prestar declaracion [...] se pone al tanto de culpa al tribunal competente, acordándose ademas nombrar en calidad de maestros interinos y hasta tanto resuelva la superioridad á los **Sres. Vicente Morá Escorihuela, D. José Navarro, D^a Francisca Torrens y D^a Josefa Bala Nofre**". No sabem si aquests eren realment mestres o persones del poble amb un cert nivell cultural, la qüestió és que, de moment, sembla que acceptaren els càrrecs.

Ens trobem davant del moment, de tot el període estudiat i probablement de tota l'època contemporània, en el qual les relacions de les autoritats i els mestres locals arriba a la màxima tensió. Fixem-nos que acaba amb el trencament total de les relacions. És una llàstima que en desconeguem els motius, però és imprescindible de fer constar que l'únic membre de la Junta que no apareix a la reunió és Manuel O'Callaghan, la qual cosa, com veurem més endavant, no resultarà gens baldera. També és de destacar la posició de mossèn Montrós, que deguera fer encendre encara més els ànims no només contra els mestres, sinó contra la mateixa Junta Provincial que, curiosament o no tant, sembla que presentava posicions més properes als mestres.

El 27 d'aquell mateix mes d'octubre, a proposta de l'inspector provincial, es convocà una reunió de la Junta, suposem que per llimar les desavinences, a la qual només es presentaren el mateix inspector, l'alcalde i mossèn Montrós en nom del

rector local. Lògicament, la reunió no es va realitzar i no sabem com va acabar tot plegat. La qüestió és que no tornem a tenir notícies de la marxa de l'ensenyament local fins al 30 de desembre, moment en el qual, a proposta de l'alcalde, s'acorda que l'Ajuntament demane als mestres titulars "las cuentas de sus colejos correspondientes al fenido ejercicio de 1882 á 1883; y en particular al maestro D. Tomás Cugat que aparece en descubierto desde el año económico de 1867 á 68 hasta el de 1880 á 81 inclusives". De la mateixa manera els demanaran una llista dels xiquets pobres i la relació del que havien gastat amb ells durant el primer semestre d'aquell mateix exercici. També acorden que, a partir d'aleshores, els mestres tinguen l'obligació de presentar comptes trimestrals del que s'invertia en els referits xiquets pobres.

Acaba la sessió amb les següents paraules, expressades després de fer la visita mensual ordinària a les escoles, que s'havia fet a la meitat d'aquella mateixa sessió de junta:

"Haber visto con extraordinario disgusto la escasisima concurrencia de niños en todas las escuelas, y que sin duda alguna obedece al poco deseo de sus respectivos profesores."

Sembla que la Junta s'havia hagut d'empassar el retorn dels mestres a les seues respectives escoles. L'any següent les relacions dels mestres amb l'alcaldia millorarien i molt, però és que l'alcalde ja no era Adell sinó Manuel O'Callaghan. El recorden? Lògicament, la Junta tampoc era la mateixa.

El 10 de juny de 1886 trobem la presa de possessió de la nova Junta d'Ensenyament⁵⁹ presidida una altra vegada per l'alcalde, Ramon Adell, i els problemes no es faran esperar. Així, en la sessió del 8 de juliol, ja es dona comptes de la nota que el mestre Guarch havia enviat a la Junta Provin-

cial en què demanava que no es fessen classes dominicals a l'escola de la seua dona (la mestra Juan). La Junta Provincial recorda a la Municipal que, el dia 20 del mes anterior, ja s'havia fet pública l'ordre de prohibir-se aquests tipus d'activitats a les escoles públiques. La Junta Municipal no té més remei que acatar l'ordre superior.

La reunió, però, no acaba aquí i el secretari recorda que els mestres encara no han presentat els pressupostos per al proper any i la Junta "enterada con verdadera sorpresa, y habida consideracion a los abusos que se vienen notando en las Escuelas Públicas, así en lo que afecta á la general enseñanza, como en las variantes de las horas de clase que vienen designando á puro capricho y en la informalidad de la rendicion de sus cuentas de material y otros, por unanimidad se acuerda, sin perjuicio de resolver despues", que els mestres havien de presentar els pressupostos i els comptes pendents d'aprovació abans de tres dies. També havien de presentar una relació per duplicat dels alumnes pobres i, finalment, se'ls demanava que fessen efectiva la prohibició, a tots els efectes, de l'ensenyament privat a les escoles oficials. Era aquesta una amenaça vetlada als mateixos mestres que no podien fer classes particulars?

En aquest punt prengué la paraula Agustí Vericad i parlà de les atribucions i deures que tenien les juntes d'ensenyança local, emparant-se amb els decrets de 5 d'agost de 1874 i Reglament de 6 de novembre de 1861, i digué que eren les mateixes que les que tenien les juntes provincials en el seu àmbit i recordà que:

Visitar las escuelas así públicas como privadas [...] procurar el fomento de la enseñanza, investigar el regimen, metodo y disciplina del maestro con el discipulo, procurar el pago puntual de

sus dotaciones [...] examinar la inversion de esta en la parte material y aprobar sus presupuestos, mirar de que sea numerosa la asistencia á las escuelas, y remover, por fin, todos los obstáculos que más o menos puedan afectar á la instruccion como base de la cultura, civilizacion y moralidad de los pueblos. Ahora bien como el que habla tenga conocimiento de que tales obligaciones y deberes han sido mermados y hollados por personas y autoridades que no debo citar en este momento, siempre y cuando han pretendido corregir, dentro de sus legitimas atribuciones, los muchos defectos, vicios y abusos que se notasen el profesorado local, á causa sin duda del abandono de las Juntas que nos precedieron de hace años, lo cual originaba, como consecuencia lógica la pública chacota y el desenfado indigno de los que son nuestros subordinados ante la contemplacion del descrédito de estas Juntas por por el incumplimiento de sus acuerdos y cuyas reproducciones, opina el que habla que habian de ser harto sensibles para esta Junta que está animada de los mejores deseos para desempeñar con verdadera justicia y equidad el cumplimiento de sus deberes.

Per tot l'anterior, Vericad demanava el suport de la Junta Provincial en tots els acords que prengué la Municipal, sobretot en el sentit d'evitar "el alentamiento altanero que tienen los profesores por la valia de alguna mano oculta, con lo cual quedará bien sentado el buen nombre y prestigio que debe tener toda autoridad [...] pues en caso contrario y antes de quedar pisoteadas las facultades de esta Junta, doy por presentada mi dimision" i demanava, a més, que tots els membres de la Junta l'imitessen. La resta de membres accepten la proposta i decideixen enviar una còpia

certificada de la sessió.

El 7 de setembre, en una nova sessió, la Junta deixa constància que, malgrat el reconeixement de la Junta Provincial, només la mestra Moreno ha presentat el pressupost per al proper curs i els membres decideixen donar compte de la situació. Acte seguit, el president llegeix una petició del mestre Hierro per tornar a exercir a l'escola de la seua titularitat. La Junta decideix aprovar la seua petició tenint en compte "la completa satisfaccion de las respectivas Juntas Locales por los progresos de los alumnos debidos al mucho celo, asiduidad y esmero con que siempre los dirigió".

El 22 d'aquell mateix mes, la mestra Moreno presenta els comptes dels exercicis 82-83, 83-84 i 84-85, que seran aprovats per l'Ajuntament. També havia presentat els comptes del 83 al 85 el mestre Cugat, però sense presentar els comprovants –només n'havia presentat una còpia- i com que tampoc aportava els pressupostos dels referits exercicis, decidiren donar-li un termini de 24 hores o, en cas contrari, li anunciaven que li incoarien un expedient.

Al mateix temps, van decidir enviar un expedient de queixa a la Provincial perquè els mestres Cugat, Guarch i Juan no havien presentat els pressupostos del curs. També optaren per demanar als mestres una relació trimestral detallada de les despeses de material, acompanyada d'una llista dels alumnes pobres.

Durant la sessió del 10 d'octubre es revisà el pressupost enviat pel mestre Cugat i observem que s'hi fan bastants rectificacions fruit, segurament, de les incompatibilitats que tenen amb ell. Aquestes es veuen refrendades quan parlen del "abandono que se nota en los Colegios públicos, con particularidad el que dirige el profesor D. Tomás Cugat, á causa de los muchos dias que permanecen cerrados bajo el pretesto de ser fiestas reglamentarias

ó de costumbre", per la qual cosa els demanaran que només puguen tancar en les festes estrictament establertes i aquelles que els consignarà l'Ajuntament. En cap moment, doncs, podran al·legar ignorància.

En aquest punt també es denoten les diferències que hi havia amb la Junta Provincial, segurament atïades pels mateixos mestres, perquè la Junta Municipal decideix reclamar a la Provincial els comptes del mestre Cugat dels anys 84-85 i 85-86, perquè consideraven que els tocava a ells aprovar-los.

El 6 de novembre, l'alcalde donava comptes que s'havia rebut una notificació de la Provincial el dia 4, en la qual els explicava que no tenien cap compte de l'escola del mestre Cugat. La Junta Municipal decideix enviar al mestre la còpia de l'escrit i donar-li un termini de 40 dies per presentar els comptes de la seua escola, des del dia en què havia pres possessió, sota l'amenaça d'un expedient disciplinari.

Aproximadament un mes després, l'1 de desembre, es convoca una junta extraordinària amb caràcter d'urgència per donar compte al governador, com a cap de la Provincial, de la mort del mestre Cugat i de la seua substitució per part del mestre interí, Josep Vilar Vidal, fins que no es decidís una altra cosa. Vilar estava, en aquells moments, fent de secretari provisional.

A la mateixa Junta, el vocal Agustí Vericat exposa la necessitat de substituir l'escola elemental que dirigia el mestre Cugat "por una de párvulos que reuna las condiciones exigidas por la vigente ley de Instrucción, aunque para ello tenga que gravarse el presupuesto local del ramo". La Junta accepta la proposta i l'envia a l'Ajuntament.

No tornem a tenir problemes de falta d'assistència a les escoles per part dels mestres fins al 3 de juny de 1890, quan després de donar comptes que s'havien

aprovat els comptes de l'exercici 88-89 dels mestres Meseguer i Damian i que s'havien demanat que es presentessin amb la major premura els de Hierro i Canas, els previngueren que, des del dia de la data fins a les vacances, haurien d'obrir de 3 a 6 de la tarda. En aquell moment, l'alcalde agafa la paraula per anunciar a la Junta el comunicat que havia enviat a la Provincial el dia 27 de maig, en el qual exposava que els mestres de la localitat havien fet festa els dies 26 i 27 d'aquell mes sense que els correspongués tal cosa. La Junta li donà la raó i en conseqüència decidí prevenir els mestres perquè s'atenguessen a "la Ley de Instrucción Pública de 9 de septiembre de 1857 y RO de 22 de Mayo de 1855".

El 12 de setembre, trobem que la Junta Provincial reclama l'enviament dels pressupostos de les diferents escoles. Cal destacar que demanen que es revisés el pressupost de l'escola del mestre Hierro allí on posava: "en el Cap. 1º de gastos una partida para barrido del salon escuela, sala de párvulos y cuarto de gorras, siendo la escuela por la que se interesan los presupuestos, elemental de niños, y no escuela de párvulos", amb la qual cosa ens queda clar que, de moment, Ulldecona no comptava amb una escola pública oficial de párvuls.

També observarem que, a partir d'aquests moments, semblen desaparèixer les intromissions de la Junta Provincial en els quefers de la Local. Precisament, aquesta darrera fa palès el seu malestar perquè el mestre Hierro, al mes de juny, havia posat un "enterado" damunt de la circular informativa –sense fer la diligència corresponent– que la Junta havia enviat als diferents mestres per comunicar-los els seus bons serveis. L'anterior, que podia semblar un senyal d'acostament entre mestres i Junta, va seguit d'una amonestació als referits mestres perquè el dia anterior havien

fet festa sense ser-ho (sempre segons la Junta), "lo cual envuelve no solo ya, poco respeto sino una obediencia deliberada á las ordenes de sus superiores gerarquicos".

Per l'anterior, la Junta decideix enviar un comunicat a la Provincial, no només d'aquesta falta sinó també pels dies que els mestres no assistiren a l'escola durant el mes de maig. Precisament apareix, enmig de les sessions de la Junta, una notificació de la Junta Provincial a l'alcalde, de l'1 de juny, en la qual queda ben clar que els mestres d'Ulldecona s'han d'atendre "a las observaciones que referente al servicio les dirija esa Junta Local, cuando haya dudas respecto á la interpretaci3n de la Ley, sin perjuicio de las resoluciones superiores", cosa que refrenda allò que deien més amunt de la nova entesa entre juntes.

Hem de confessar que en les línies anteriors han aparegut, sobretot, les relacions negatives entre mestres i autoritats i som conscients que en devia haver moltes de ben positives, però hem de deixar constància que les actes de les juntes d'ensenyament més prolífiques són aquelles relacionades amb els referits aspectes negatius. De fet, això passa molt sovint, de les coses habituals, positives, no se'n parla tant perquè "no són notícia". Encara que l'afirmació anterior és ben certa, no podem obviar que les relacions dels mestres amb les autoritats al llarg de la segona meitat del segle es van anar deteriorant per diversos motius com poden ser la baixa del poder adquisitiu dels mestres, la contínua ingerència de les autoritats municipals que cada vegada tenen més visos caciquils i d'enfrontament entre les diferents ideologies, la decadència de les condicions físiques dels locals de les escoles i de les mateixes cases dels mestres sobretot pel que fa a la pèrdua d'espai, els enfrontaments entre les autoritats municipals i les provincials, etc.

4. LA QÜESTIÓ ECONÒMICA

Dins d'aquest apartat intentarem encabir-hi totes les notícies relacionades amb l'economia de les escoles i la dels mestres ulldeconins del segle XIX. D'entrada, hem de confessar que no hem fet, ni ho preteníem, un seguiment exhaustiu i sistemàtic de la qüestió econòmica, entre altres coses perquè és ben difícil aconseguir des d'una sèrie estadística completa de pressupostos municipals dedicats a l'ensenyament fins als sous dels mestres, passant pels pressupostos destinats a la dotació de material per a les escoles, per dir algunes de les coses que es podrien estudiar en aquest apartat.

Anem primer, però, a fer una visió general de la qüestió econòmica educativa en l'àmbit d'Estat espanyol. Per començar, hem de dir que els mestres de finals de segle tenien una mala imatge pel que fa al seu nivell d'instrucció, "pero, ¿qué otra cosa podía esperarse de un colectivo que ganaba poco, en muchos casos menos que un bracero, y casi siempre percibía su salario con atraso?"⁶⁰ I és que una estadística de 1880 ens diu que la meitat dels mestres tenia un sou inferior a les 625 pessetes anuals. L'altra gran realitat era la immoralitat que suposava el pagament amb retard que els ajuntaments feien als mestres.

Les despeses que l'Estat va invertir en ensenyament durant el segle XIX van ser realment infames:

Als voltants de 1900 [...] "mientras en Suiza el gasto de la primera enseñanza representaba 10,15 pesetas por cada habitante, 7,21 en Gran Bretanya, 6,79 en Alemania, 6 en Italia, lo mismo que en Holanda; 5,90 en Francia, 5,35 en Bélgica, igual que en Noruega, 5,05 en Suecia, 4,25 en Austria, 2,25 en Hungría, 2,15 en Bulgaria y 1,50 en Rumanía, en España era de 1,38 pesetas [...] Con

todo, lo más grave y preocupante para Melquíades Álvarez no era sólo que se gastara poco en educación, sino el hecho de que se invirtiera mucho más en otras partidas menos relevantes. En la discusión del presupuesto de Instrucción pública para 1902 hizo ver que de los 43 millones de pesetas asignados al Ministerio sólo 6 salían realmente de las arcas del Estado, puesto que 25 millones se recaudaban de los Ayuntamientos para la enseñanza primaria y otros 12 millones los ingresaba el Tesoro en concepto de matrículas, exámenes y grados. En contraste, añadía Álvarez sin que nadie lo dimintiera, [...] “se subvenciona a la Compañía Trasatlántica con una cantidad de 8 millones de pesetas. Esto es el colmo del desacierto: 2 millones de pesetas más en beneficio de una empresa particular que toda la dotación oficial consignada para el fomento de la enseñanza” [...] Pero, además, se gastaba mal...⁶¹

La solució del pagament dels mestres no arribaria fins a principi del segle XX, quan es va constatar que el pagament dels mestres no es podia deixar en mans d'uns ajuntaments que, en molts de casos, no tenien diners i, en la majoria, feien els ronsers a l'hora de pagar els seus mestres:

Fue la falta de pago a los maestros, los descubiertos por atenciones de primera enseñanza que se daban en casi todas las provincias, y que alcanzaron la cifra escandalosa de 9 millones de pesetas en 1900. La incorporación del presupuesto de Instrucción primaria a los generales del Estado, conseguida por Romanones a partir de 1902, fue una medida trascendente para la solución de aquel problema.⁶²

4.1. Els pressupostos municipals per a l'ensenyament

És difícil fer un estudi sistemàtic del que han estat els pressupostos dedicats a l'ensenyament durant el període estudiat, fins i tot per als darrers 30 anys del segle, ja que la informació que es pot extreure de les actes és incompleta. Sovint es parla dels pressupostos en general, però en poques ocasions es parla de les partides i, menys encara, se'n detallen tots els elements.

Hem fet una ràpida ullada a l'evolució dels pressupostos municipals i, més concretament, a les partides dedicades a l'ensenyament a partir del llibre *Ulldecona a la luz [...]* i també a partir d'unes capses que contenen “las Cuentas del Común” que van de l'any 1869 a l'any 1900.⁶³ Com hem dit, es tracta d'una mirada superficial, però ens permet ataüllar un aspecte molt essencial: les partides dedicades a l'ensenyament perden pes relatiu respecte del total de les despeses de l'Ajuntament a mesura que van passant els anys.

Les millors referències apareixen al pressupost de l'any 1845,⁶⁴ quan entre els “gastos obligatorios” de l'Ajuntament apareix la quantitat que es destina per al sou dels mestres i que suma un total de 4.725 r, però el millor és que fa una relació detallada de tota la partida:

Relación de los gastos de instruccion publica

Por el sueldo al maestro de educacion primaria	2.190
A un ayudante de idem	1.825
A la maestra de niñas	710
Menage de escuelas	200
Gastos extraordinarios de las mismas	200
Total	5.125 rals

Ulldecona, 30 de Noviembre 1845
Firmado: Francisco Mariner, Alcalde
Constitucional

També són interessants els detalls dels pressupostos del 70-71 i del 73-74. En el primer trobem que el sou dels dos mestres és de 600 ptes. cadascun, mentre que el de les mestres és només de 150 ptes.; 1.000 ptes. es dediquen per a manteniment de les quatre escoles; 500 ptes. es donen en concepte de retribucions d'aquell any i 729 ptes. més en concepte de retribucions endarrerides⁶⁵ i, finalment, "para material y alumbrado de las escuelas de adultos nocturnas". En el segon, el sou dels mestres ha augmentat fins a 1.200 ptes. i el de les mestres fins a 850 ptes.; se segueixen donant 1.000 ptes. per a manteniment de les escoles; les retribucions han pujat a 1.000 ptes i s'especifica que representen la quarta part "de sus sueldos estampados".⁶⁶

A continuació hem trobat les despeses de diversos anys i el que es dedicava a l'ensenyament:

Pressupost de 1871-72:
Total despeses 33.300,07 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 7.509 ptes.⁶⁷

Pressupost de 1872-73:
Total despeses 36.601,70 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 6.050 ptes.⁶⁸

Pressupost de 1873-74:
Total despeses 35.907,81 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 6.100 ptes.

Pressupost de 1874-75:
Total despeses 30.230,44 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 6.100 ptes.

Pressupost 86-87
Total despeses 52.964 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 7.630 ptes.⁶⁹

Pressupost 87-88
Total despeses 58.335,97 ptes.

Total dedicat a la Instrucció Pública 7.430 ptes.⁷⁰

Pressupost de 1888-89:
Total despeses 54.712,44 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 7.430 ptes.

Pressupost de 1889-90:
Total despeses 57.209 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 7.440 ptes.

Pressupost de 1891-92:
Total despeses 62.420,89 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 7.440 ptes.

Pressupost de 1893-94:
Total despeses 64.481,47 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 7.990 ptes.

Pressupost 95-96
Total despeses 49.171,28 ptes.
Total dedicat a la Instrucció Pública 7.865 ptes.⁷¹

4.2. La dotació escolar

Una de les partides que conformaven el pressupost de l'ensenyament local era la destinada a la dotació del material de les diferents escoles. Cada mestre o mestra havia de presentar, anualment, un pressupost de despeses de material per a la seua escola. Els primers pressupostos, impresos i formalitzats que hem trobat són de la dècada dels 70, la qual cosa no descarta que se'n presentessin abans, fets a mà.⁷²

Aquests pressupostos constaven de dos capítols. En el primer, hi apareixien les despeses que es preveien per a estris d'ensenyament (pissarres, cadires, etc.) i per a la higiene i neteja de l'escola i, en el segon, les que es preveien per a material per als xiquets pobres de l'escola, encara que també s'hi afegien despeses relacionades amb allò que avui anomenem material fungible (paper, documentació oficial, tinta, etc.).

El muntant d'aquests dos capítols havia d'equivaldre als ingressos, els quals coincidien amb la quarta part de la dotació que per concepte de personal tenia cadascun dels mestres, és a dir, a la quarta part del seu sou.

El primer pressupost que hem trobat és el de la mestra Tomasa Borrell París, de l'any 75-76.⁷³

Partido Judicial de Tortosa
Año Económico de 1875 a 1876
Escuela elemental de niñas
Presupuesto

Ingresos

Cantidad igual á la cuarta parte de la dotacion, que por personal disfruta la profesora segun se previene por la ley vigente..... 212,50

Gastos

Capítulo primero- Útiles de enseñanza y aseo del local.

Aseos y limpieza de la sala escuela 20
 Plumero con plao ó asta 6
 Regadera de hojadelata 3
 Crucifijo de madera con dosel 25
 Cuadro con marco y cristal p^a la distribucion del tiempo 10
 Idem p^a el programa general de enseñanza 10
 Sillon para la profesora 25
 Seis sillas finas 30
 Registro de matricula y clasificacion 5,50
 Idem de asistencia diaria 4,50
 Una mesa costurero 25
 Total 164

Capitulo segundo- Libros y demas efectos para los pobres.

Por seis ejemplares de doctrina cristiana p^a las 20 niñas pobres

que concurren ordinariamente .. 1,24
 Idem de Historia sagrada de Don Carlos Pons 6
 Idem del metodo de lectura de Flores 4,50
 Cinco idem de aritmetica de Guerra 5
 Seis ejemplares Trovador de la niñez 7
 Cuatro idem ciencia de la muger 4
 Idem Economia Domestica de Yeves .. 4
 Cien cuadernillos de papel pautado de varias reglas 4
 Veinte y cuatro cortaplumas 1
 Una caja de plumas metalicas ... 1,50
 Tinta, clarion y esponjas 6
 Imprevistos y documentacion oficial 4,25
 Total 48,50

El pressupost s'acaba amb un resum en el qual es constata que els ingressos i les despeses previstes són les mateixes. Més endavant, també s'hi posaria el nombre d'habitants de la vila i el nombre de xiquets o xiquetes que ordinàriament anaven a l'escola i, finalment, el nombre d'alumnes pobres. També podia aparèixer, enmig del pressupost, el material de què constava l'escola.

La mateixa professora feia aquest pressupost l'any següent:

Primer capitulo

Por la limpieza de la escuela 20
 Blanqueo de idem 8
 Cuadro de honor con marco y cristal 6
 Oraciones de entrada y salida en tela y medias cañas 5
 Metodo de lectura Audet pegado en madera, barnizado y con marcos .. 30
 Dos pizarras grandes de madera .. 14
 Tablas generales de Aritmetica en tela y medias cañas 15

Por 36 metros de tela p ^a cortinas a las seis ventanas del salon con sus correspondientes varillas, anillas y demas accesorios	45
Total	161

Capitulo Segundo

Por agujas, palilleros y alfileros p ^a las 20 niñas pobres	10
Algodon o fotonia ? p ^a la costura ..	10
Bolsas para guardar las labores	10
Cien cuadernillos de papel pautado de varias reglas	4
Tinta, clarion y esponjas	8
Imprevistos y documentacion oficial	9,50
Total	51,50

Comprovem -només cal fixar-se en el detall de les pissarres i de la tela per a les cortines- que segueix havent una voluntat de completar la dotació del material bàsic de l'escola. Ho corrobora, a més, el fet que la Junta d'Instrucció accepta plenament els pressupostos.

El total de les despeses era de 212,50 pessetes que, lògicament i com en el cas anterior, coincidia amb el total d'ingressos.

Curiosament, tant aquest pressupost com l'anterior van ser firmats el 24 de maig de 1877 i resulta que en els dos casos apareixien les relacions dels estris de l'escola que eren exactament iguals. L'any següent els pressupostos descendirien a 181,25 ptes., la qual cosa sembla contradir-se amb el principi que els equiparava amb la quarta part del sou.

Els pressupostos que presentem a continuació—del curs 1878-79 i pertanyents a la mestra Pelegrina Gallà- semblen més aviat un estat de comptes, perquè hi apareixen enumerades les factures de cadascun dels apartats consignats. En aquest sentit hem de concloure que són més realistes, cosa que no podem afirmar dels anteriors, dels quals no sabrem mai si

es van arribar a complir.

Els ingressos són de 200 ptes. i les despeses vénen desglossades de la següent manera:

Capítulo 1^a

Satisfecho al habilitado por el 1 i _ % del importe de todas las tenciones de la primera enseñanza	18
Por la limpieza de la escuela, escobas y recomposicion del escusado y ladrillos de la misma.	25
Por doce cristales para las ventanas de la escuela	10
Por ocho sillas	19
Por recomponer el reloj de la escuela	6
Por una mesa costurera	28
Por ladrillos y los jornales empleados en enladrillar la escuela	60
Total	166

Capítulo 2

Por libros, cartapacios, plumas, portaplumas, tinta y yeso para la escuela	37,75
Por correspondencia	5
Total	42,75
Firma de la mestra, 20 de Diciembre de 1879	

L'anterior feia un total de 208,75 ptes. en despeses, la qual cosa suposava un dèficit de 8,75 ptes. que havien de ser retornades en els propers comptes que presentés la mestra.

A destacar que apareixen una sèrie de factures, fetes amb impremta, de la ciutat de Tortosa. També n'apareixen, fetes a mà, corresponents, en aquest cas, a la mateixa Ulldecona.

Del curs 1879-80 presentem els comptes del mestre Tomàs Cugat:

Ingresos	300 pta.
----------------	----------

Capítulo 1ª

Satisfecho al habilitado	27
Por 16 muestras de escritura de Iturzaeta	2,25
Por un libro de asistencia	5
Por ocho tinteros estanyo	4
Por 24 cuadritos con cristales ..	21,75
Por ocho cristales para las vidrieras	12
Por el aseo de la escuela y mitad del patio claustrado recibió Josefa Mª Ribera y R nº4	20
Por una mesa armario	60
Por un mapa de geografía física	30
Por las cuatro tablas de aritmética ..	22
Total	204

Capítulo 2ª

Por 6 catecismos de la diócesis ..	1,50
Por 12 Historias Sagradas por A. Suros	12
Por 6 manuales Olivan	12
Por 6 Aritmética Suros	6
Por 6 cartillas agrarias	4,50
Por 4 geografías (Valmia ?)	6
Por 3 Epitomes de la Lengua Castellana	3
Por 3 Tratados de Geometría	3
Por 200 cartapacios	9,50
Por 200 plumas	4,50
Por tinta	15
Por papel	3
Por clarion	12
Por ttransporte de todos estos efectos y correspondencia	4
Total	96
Habitantes	5.750
Niños que ordinariamente concurren	100
Niños pobres	19

A partir dels anteriors pressupostos o relació de comptes, farem una sèrie de consideracions:

- En tots ells, com hem dit, es fa constar que els ingressos eren "la Cantidad igual á

la cuarta parte de la dotacion, que por personal disfruta la profesora -o professor- segun se previene por la ley vigente". Aquesta dotació va ser sempre superior en els homes que en les dones per a tot el període estudiat. El desnivell es mantindria, fins i tot, en els moments en què les escoles de xiques eren més nombroses que les escoles de xics.

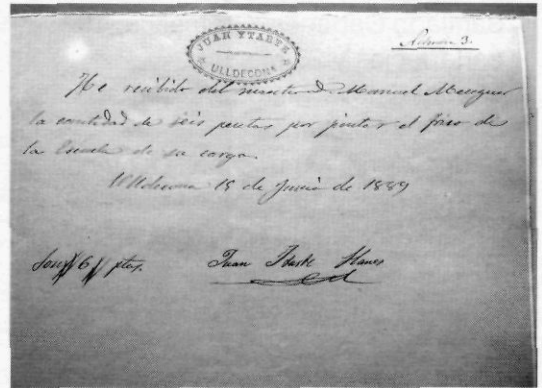
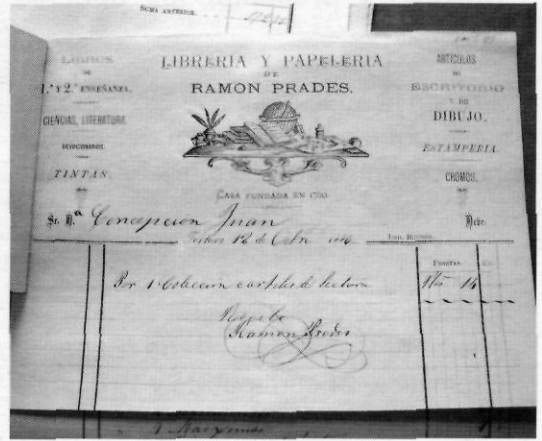
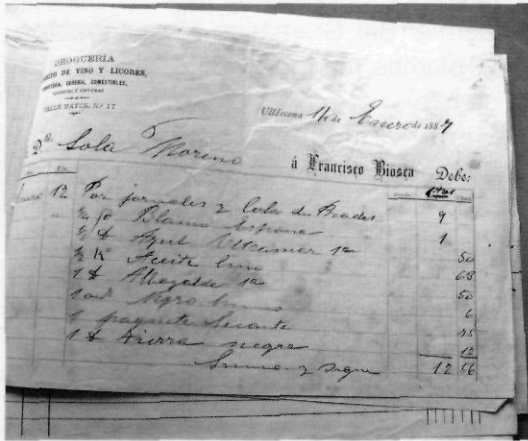
- En general, almenys els primers anys, la Junta d'Ensenyament solia aprovar els diferents pressupostos i, com a única pega, només solia afegir que es consignessen diners per a premis extraordinaris per donar als xiquets que es restarien de les partides de mobiliari.

- Al llarg de tot el període estudiat, la quantitat destinada a aquestes consignacions resta més o menys inamobible, a pesar de l'augment del cost de la vida i a pesar de l'augment del nombre d'alumnes, senyal inequívoc que el sou dels mestres no pujava.

Volem, a més, aportar una sèrie de curiositats que ens han aparegut incloses a l'interior:

- En una carta del 20 de febrer de 1879, el mestre Hierro deia que presentava els comptes dels darrers quatre anys "obedeciendo á los recuerdos de la M. I. Junta Provincial de primera enseñanza" i n'esperava l'aprovació per part del consistori. En la carta feia constar que:

[...] las circunstancias especiales en que se ha hallado la poblacion por falta de agua, y creer muy prudente el infraescrito no suspender la clase por el principal motivo de no haberse convertido en balcones dos ventanas, obras pertenecientes a los presupuestos de los últimos años [...] asi como el enladrillado de una parte del salon que lo necesita [...] Pero que el que suscribe se compromete á llevar á efecto dichas mejoras en las vacaciones de Agosto



Factures pagades pels mestres locals

próximo y presentar los debidos justificativos.

- Tenim la relació del que gastaven els xiquets pobres de l'escola del mestre Manuel Guarch durant un trimestre, datada el 13 de gener de 1887:

José Roig: H^a de España, Gramàtica, 19 cartapacios y 18 plumas.

Joaquin Cabanes: H^a de España, Gramàtica, 21 cartapacios y 19 plumas

Manuel Roig: Aritmética, Doctrina, 11 cartapacios y 16 plumas.

Santiago Cabanes: Gramàtica, 16 cartapacios y 23 plumas

Manuel Esteve: Método, 24 cartapacios, mango y 30 plumas.

Pedro Arran: Gramàtica, Doctrina, 23 cartapacios y 18 plumas.

Joaquin Pomada: 17 cartapacios, mango y 21 plumas.

Salvador Tiron: 8 cartapacios, 15 plumas y mango.

Enrique García: Juanito, Fábulas, Agricultura, 21 cartapacios y 32 plumaas.

Lucas Martí: 13 cartapacios, mango y 15 plumas.

Salvador Giner: 5 cartapacios y 9 plumas.

Salvador Bel: Doctrina, 15 cartapacios y 21 plumas.

Manuel Tallada: 12 cartapacios, 15 plumas y porta-plumas.

- I del que gastaven les xiquetes pobres de l'escola de la mestra Concepció Juan en la mateixa data que l'anterior:

Magdalena Bel: Manuscrito, H^a Sagrada, 8 cartapacios, 15 plumas, 17 agujas y 3 madejas de hilo.

Bàrbara Bel: H^a Sagrada, 5 cartapacios, 10 plumas, 12 agujas y 2 madejas de hilo.

Rosa Grau: Doctrina, 10 cartapacios, 15

plumas y 1 madeja de hilo.

Carmen Bel: Gramàtica, 13 cartapacios, 20 plumas, mango, 8 agujas y 2 madejas de hilo.

Maria Estellé: Manuscrito, 11 cartapacios, 14 plumas y 1 madeja de hilo.

Vicenta Forcadell: Doctrina, 13 cartapacios, 17 plumas, portaplumas, 3 madejas de hilo y 1 dedal.

Generosa Brusca: 7 cartapacios, 17 plumas y 1 madeja de hilo.

Teresa Forcadell: 10 cartapacios, 19 plumas y 9 agujas.

Joaquina Sancho: 8 cartapacios, 13 plumas y una madeja de hilo.

Teresa Sancho: 2 cartapacios, portaplumas y 4 plumas.

- Trobem també una altra carta del mestre Hierro, del 27 de setembre de 1887, en la qual protesta perquè la seua escola no té cap dotació per als xiquets pobres:

En virtud de no hallarse en esta Escuela libro alguno para poder proporcionar á los niños no pudientes, como tampoco cartapacios, ni plumas, ni mangos, ni un ápice de premio alguno para poder estimular á los discipulos; así como tampoco los presupuestos de este año y anteriores y libro explicativo de las láminas de Historia Sagrada, lo cual debe quedar depositado en el Establecimiento; creo oportuno poner el hecho en su conocimiento, por si tiene á bien reclamar á mi antecesor la entrega de las existencias que tenga [...]

Els pressupostos se solien aprovar l'any següent a la seua elaboració –de vegades, i no poques, es retardaven una mica més–, la qual cosa ens indica que els mestres cobraven sempre la dotació de l'any anterior.

4.3. Els sous dels mestres

Es tracta de la partida que està menys documentada, per tant només podem fer petites aproximacions a la qüestió. Pel que fa a les èpoques anteriors a la Llei Moyano trobem que l'any 1845 –com dèiem a l'apartat de pressupostos municipals-, el sou del mestre titular, Ribera pare, era de 2.190 rals (547,5 ptes.); el del mestre ajudant, Ribera fill, era de 1.825 rals (456,25 ptes.) i el de la mestra Arín era de 710 rals (177,5 ptes.). Només tres anys més tard, en compliment del RD 23-9-1847, trobem que s'havien de donar 3.000 rals per al mestre titular "y los restantes 1.755 r hasta completar los 4.755 r que se mencionan en dicha acta" per al mestre ajudant. No es diu res del sou de la mestra.

Al qüestionari de 1847 llegim finalment que: "17ª El sueldo fijo que tienen estos Maestros se paga corrientemente de los fondos publicos". Això serà així en tot el període estudiat, fins al 1902.

No tornem a trobar referències respecte del sou dels mestres fins als pressupostos de 1870-71 i els de 1873-74. Enmig s'ha produït un salt quantitatiu important: creiem que a conseqüència de la Llei Moyano, el nombre d'aules s'havia duplicat. N'hi havia dues de xics i dues de xiques amb els seus respectius titulars. En els primers pressupostos, el sou assignat per als dos homes era de 600 ptes. i el de les dones era de 150 ptes. A més, s'havien de repartir 500 ptes. de retribucions que, suposem, que es faria de manera proporcional. En els segons, el sou dels mestres era ja de 1.200 ptes. i el de les mestres de 850 ptes., i es repartien 1.000 ptes. de retribucions. El salt havia estat important, multiplicant-se per dos el sou dels homes i per 5,66 el de les dones. Aquestes dades com veurem, però, s'hauran de matisar:

L'any 1878, Peregrina Galià guanyava 400 ptes. "y demas emolumentos que le

confiere la Ley"; l'any 1896, la mestra Júlia Prades guanyava 1.100 ptes., menys el 50% per classes passives; el 1883, el mestre Guarch només guanyava 600 ptes.; el 1886, al mestre Vilar li donen 1.100 ptes. encara que, de seguida, li augmenten a 1.200; el mestre Hierro en guanyava 1.200 al 1879 i, finalment, el mestre Meseguer guanyava el mateix l'any 1888.

L'anterior i altres dades semblants ens fa arribar a les següents conclusions:

- No tots els mestres guanyaven el mateix. Els titulars guanyaven més que els interins i els substituïts.

- Els sous dels homes i les dones, tot i que es van anivellar molt, no van ser mai iguals. Ells cobraven sempre una mica més que elles en totes les categories.

- Del total del sou els treien una part en concepte d'impostos, encara que no ens atrevim a dir quant exactament.

- Els educadors cobraven uns complements, les retribucions, que treballarem més avall.

- Els últims 30 anys de segle, els sous dels homes no pugen gens i el de les dones ben poc.

- En aquests mateixos pressupostos comprovem que, als mestres, se'ls pagava trimestralment en concepte de personal, de material per a les escoles i de retribucions.

A més de l'anterior, també ens ha quedat clar que l'Ajuntament contínuament devia diners als mestres, que els pagaments se solien fer amb retard i que la quantia dels sous cada vegada era més curta comparada amb el nivell de vida.

Així, en l'acta de 2 de maig de 1872, es constata que "en el caso de no liquidar la deuda del profesorado, se incurrirá en apremios"-es refereix a l'Ajuntament.⁷⁴ També, el 24 de juliol de 1876, trobem que "se abonarán a los profesores srs. Hierro y Josefa Ferré las 750 pesetas que se les

adeudaba, anteriores a 1874".⁷⁵ Finalment, l'anècdota que expliquem a continuació ens demostra que els sous no degueren ser massa quantiosos, sobretot a mesura que anava passant el segle, i que els mestres no tenien altre remei que espavilar-se: el 30 d'agost de 1882, la Junta "prevee" als mestres Hierro i Juan "que cesen de exigir á los niños lo que mandan para gastos de tinta desde tiempo immemorial, por ser una costumbre harto ridícula".

4.4. Les retribucions dels mestres

Els ingressos dels mestres es complementaven amb el que hom anomenava retribucions. Les retribucions eren unes quantitats que abonaven els alumnes amb disponibilitat econòmica, és a dir, els considerats no pobres.

L'abonament de les quantitats es feia d'acord amb les quotes que la Junta Local assenyalaria i eren de caràcter mensual. Prèviament, la Junta elaborava la llista de "pudientes" i "no pudientes" entre els alumnes que assistien a l'escola. En el cas, però, que l'Ajuntament de la localitat desitgés que l'ensenyament al seu municipi fos gratuït, podia arribar a un acord amb els mestres i fixar una quantitat del pressupost municipal com a compensació per les retribucions que els docents no cobrarien als alumnes.

Pel que fa al cas d'Uldecona, com sempre, el primer document que ens aclareix una mica la qüestió és l'interrogatori de 1847:

18^a Las retribuciones de los niños mensualmente estan divididas en 4 clases, á saber: los de leer y escribir dos reales vellon al mes, los de lectura solamente un real vellon y 14 maravedis, los del silabeo un real vellon, y los del conocimiento de las letras 24 maravedís, advirtiendole que aunque hagan cuentas

y esten en las clases superiores nunca pasa de dos reales al mes la retribucion. 19^a Como esta poblacion es puramente agricola las retribuciones de los niños son mas ó menos segun las estaciones, de modo que en tiempo de la cosecha hay cuatro ó cinco meses en los cuales no asisten muchos niños por tenerles ocupados sus padres y por lo mismo son en estos meses mucho menos las retribuciones; pero por una aprocsima ó calculo prudente se puede contar que suman cien reales vellon al mes.

20^a Las plazas gratuitas para niños pobres, el reglamento señala sean la décima parte, y estas poco mas serán las que hay actualmente pues son 17 los niños que estan gratuitos. Cuando algun niño pobre debe venir á la escuela acude el Sr. Alcalde y este le da una papeleta la que presentada á los maestros es admitido.

Efectivament, tal com podeu veure al quadre 1, els alumnes de l'època pagaven, com a màxim, dos rals al mes.

Al llarg del segle, l'Ajuntament d'Uldecona va intentar, en diferents ocasions, que l'ensenyament fos gratuït, sobretot després de la Llei Moyano, però com veurem a la següent font de l'1 de novembre de 1874, no sempre se'n va sortir:

[...] si bien hasta ahora han consentido -el mestre Hierro i la mestra Ferrer- cobrar la partida llamada retribuciones del presupuesto municipal, segun acuerdo de ese Aytº y profesores [...] se ven en la necesidad, valiéndose de las facultades que les concede el reglamento, de pedir para poder atender á su alimentacion la reforma del punto indicado".

Els mestres demanaran la supressió d'aquell acord per tal de poder cobrar

directament dels xiquets segons "previene el espíritu y letra de los Reglamentos y órdenes vigentes", segurament perquè pensaven que l'Ajuntament els pagava poc en concepte retribucions. En altres ocasions, fins i tot portarà a conflictes més importants, com és el cas del mestre Guarch de 18 de juny de 1883, quan va expulsar una colla d'alumnes i es va negar a acceptar-los mentre no paguessen dos rals mensuals.⁷⁶ Sembla que l'Ajuntament hagué d'intervenir-hi per calmar la situació.

4.5. El suplement per casa-habitació

És aquest un complement, destinat a subvencionar l'allotjament dels mestres, que no se solia cobrar a Ulldecona perquè les escoles locals solien anar acompanyades d'un habitatge annex per als titulars, com era tradició des de segles anteriors, tal com hem comprovat en l'apartat de les escoles, al principi d'aquest treball, quan hem parlat de les visites d'inspecció sanitària dels metges locals a les cases dels mestres, o quan hem parlat de la insatisfacció per part del mestre Hierro perquè li prenien alguna dependència de la seua casa-habitació, on, a més, havia fet certes reformes.

No està de més recordar que el 6 de juliol de 1892, el governador provincial, en nom de la Junta Provincial, va enviar una notificació a la Municipal en què li ordenava que fes efectiva als mestres la quantitat de 180 ptes. que tenien consignada al pressupost addicional de l'exercici 1889-90 i que, d'aquell moment en endavant, aquesta quantitat aparegués sempre en els pressupostos o, en cas contrari, se'ls fes efectiu un habitatge. Aquesta notificació ens dóna la pista que, en algun moment determinat de final de segle, no tots els mestres degueren ser proveïts de la casa-habitació per part de l'Ajuntament.

5. ELS ALUMNES

Com a punt de partida per veure l'evolució i les característiques de l'alumnat que havia a les escoles d'Ulldecona durant el període estudiat agafarem la "Lista de los niños que concurren en el día de la fecha en este establecimiento, con espresion de sus nombres, del de los padres y sus oficios, de la mensualidad que pagan, y pobres que hay". La llista que reproduïm a continuació del quadre 1 fou elaborada pel mestre Josep Ribera, el 29 de setembre de 1844.

Observem que el total de xiquets que pagaven era de 75, mentre que de xiquets pobres que no ho feien era de 16. Aquesta és la primera distinció important entre els alumnes de l'època. L'altra, és la discriminació que es donava per raó de sexe, tal com podem observar en "el Estado, segun el modelo boln. num.º 46 del año 1848", quan comprovem que a l'escola de la mestra Arín només hi anaven, regularment, 20 xiquetes. Veiem, doncs, com per a una població d'uns 4.500 habitants,⁷⁷ només un centenar de xiquets -segons el mateix "Estado"- i vint xiquetes estan escolaritzats. Pobra estadística, sobretot si tenim en compte que es tractava d'una població eminentment jove i en creixement.

De la llista anterior podem fer un estudi de les edats dels xiquets que assistien a escola i el resultat seria que:

Per oficis, comprovem que la majoria de xiquets, com no pot ser d'altra manera ateses les característiques de la Ulldecona de l'època, són fills de llauradors, però aquesta data s'ha de relativitzar molt perquè, en proporció, encara haurien de ser molts més els fills de llauradors que apareguessen a la llista. Hem d'afirmar, sense por a equivocar-nos que, per exemple, tenien molt més interès per la formació -com passava en segles anteriors- els menestrals.

Lista de los niños de su escuela en el día de la tra en este año de 1800 en su
 memoria de sus nombres del de los padres y su oficio, de la moralidad y su estado
 de su

Nombres de los niños	De los Padres	Oficio	Cantidad de pagos	
			pl.	ml.
Pedro María	de Juan	Labrador	2	
Juan María	de Pedro	Carero	2	
Agustín	de Vicenta	Carero	2	
Isidoro	de Mariano	Labrador	2	
José	de D. José	Militar	2	
Agustín	de Domingo	Labrador	2	
José	de José	Carero	2	
Juan María	de José	Labrador	2	
Isidoro	de Manuel	Carero	2	
Pedro	de José	Carero	2	
Rafael	de José	Carero	2	
Rafael	de Rafael	Carero	2	
Juan	de José	Carero	2	
Rafael	de Mariano	Labrador	2	
José	de Manuel	Carero	2	
Pedro	de Francisco	Carero	2	
Antonio	de Matías	Carero	2	
Matías	de Pedro	Carero	2	
Victoriano	de Agustín	Labrador	2	
Isidoro	de Ramón	Carero	2	
Don	de D. José	Carero	2	
José	de Pedro	Labrador	2	
Agustín	de Pedro	Carero	2	
José	de José	Labrador	2	
Manuel	de D. Ignacio	Médico	2	
Isidoro	de Joaquín	Carero	2	
José	de Francisco	Labrador	2	
José	de Mariano	Médico	2	
José	de Agustín	Carero	2	
Agustín	de D. Manuel	Militar	2	
José	de D. José	Carero	2	
José	de Francisco	Militar	2	
José	de José	Labrador	2	
Agustín	de Gabriel	Labrador	2	
José	de José	Carero	2	
José	de D. Juan	Carero	2	
José	de D. Manuel	Carero	2	
José	de Agustín	Labrador	2	

Noms de les nines	De qui són	Oficia	Edat	Edat
Francisco Rovella	De S.	Labrador	2	
Jose Sells	De Ferrando	Fogador	2	
Luis Boig	De Luis	Labrador	2	
Jose Sances	De Roubats	Alfonsid	2	
Francisca Jorad	De Jaume	Labrador	1	24
Antonia Saus	De Lluís Ripoll	De	1	24
Carla Alambro	De D. Lluís	Alfonsid	2	
Juan Pizarro	De D. Jaume	Alfonsid	2	
Jose Luis	De Jose	Labrador	1	24
Agustina Gfif	De Agustina	De	1	24
Isabella Sals	De Roubats	De	1	24
Jose Ferrer	De Jaume	De	1	24
Jonas Romera	De Jose	Alfonsid	1	24
Francisca Campesà	De Lluís	Fogador	1	24
Jose Anson	De Antoni	Labrador	1	24
Isidre Jofre	De Isidre	De	1	24
Jose Galera	De Rafael	De	1	
Antonia Arnau	De Isidre	Alfonsid	1	
Antonia Bol	De Juan	Labrador	1	
Wlido Castells	De Jose	Fogador	1	
Jose Antonio Bol	De Aguil	Alfonsid	1	
Agustina Selma	De Lluís	Alfonsid	1	24
Francisca Llorca	De D. Juan	Cirurgia	1	24
Domènge Luera	De Domènge Gfif	Alfonsid	1	24
Antoni Gfif	De Antoni	Labrador	1	
Martin Pizarro	De Martin	Labrador	1	24
Joaquina Canadell	De Juan	De	1	
Yerminio Solale	De Ferrando	Fogador	1	24
Juan Montori	De D. Martí	Labrador	1	24
Jose Mias	De Jose	Labrador	1	24
Rafael Canadell	De Rafael	De	1	24
Agustina Carles	De Aguil	Alfonsid	1	24
Jonas Pizarro	De Jose	Alfonsid	1	24
Manuel Martí	De Manuel	Alfonsid	1	24
Jose Miera	De Gabriel Gfif	Labrador	1	24
Lucas Canadell	De Lucas	De	1	24
Jose Guarch	De Jose	Fogador	1	24

Los que niestan gratis al establecimiento segun la lista que presente en el Folio de este libro
 se hacen donativos por parte por el Reg.º Ayuntamiento en los siguientes

Yerminio Tradas	De Andrés Arnau	Alfonsid
Manuel Tradas	De Juan	Alfonsid
Francisca Sells	De Juan	De

<u>Nombres de los niños</u>	<u>De los padres</u>	<u>Oficio</u>
Francisco Ferrer	de Juan	Journalero
Juan Guadalupe de	de Juan 1.º de	Luzero
Juan Pizar	de Rafael	Alfayalero
Diego Pizar	de Vicente	Expendedor
Pedro Ferrer	de Juan	Expendedor
Manuel Ferrer	de Manuel	Alfayalero
Juan Antonio Ballester	de Antonio de	Expendedor
Vicente Ferrer	de Juan	Luzero

Los q.º han sido admitidos por padres segun papelota del Sr. Alcaide D.º Juan Ferrer

Diego Ferrer	de Miguel	Alfayalero
Juan Ferrer	de Vicente Ferrer	Expendedor

Los q.º han sido admitidos por padres segun papelota del Sr. Alcaide D.º Juan Ferrer

Ramon Ferrer	de Manuel	Expendedor
Juan Ferrer	de Manuel	Expendedor
Pedro Ferrer	de Pedro	Expendedor

Nota = Una porción grande de los niños de pago son incobrables sus cortas mensualidades.

Albacora 20 Setiembre de 1844

El Director

Juan Antonio Ferrer

Nota= Una porción grande de los niños de pago son incobrables sus cortas mensualidades.

Sobren els comentaris respecte de l'interès dels oficis liberals (escrivans, metges, cirurgians...). Una data és ben significativa, dels xiquets que van a escola sense pagar, només un és fill de llauradors, la qual cosa ens pot indicar que només els llauradors amb una certa renda envien els seus fills a escola.

També podríem deduir, amb les objeccions que vulgueu, que els xiquets provenien dels carrers més importants de la vila i que, per supost, no n'apareix cap dels barris.

Pel que fa a la dècada dels 80, i segons dues llistes que vam trobar del mestre Manuel Guarch i la mestra Concepció Juan que presentem resumits a continuació,⁷⁸ observem que, a poc a poc, i segurament impulsats per la Llei Moyano, el nombre total d'alumnes augmenta de manera significativa i que les diferències d'assistència pel que fa al sexe van disminuint –més endavant, aquestes diferències desapareixeran del tot, tal i com hem comentat en altres apartats d'aquest mateix treball:

Amb les dades anteriors podríem afirmar –amb totes les objeccions que vulgueu– que les xiques anaven una mica més tard a costura, però que també allargaven una mica més la permanència a les escoles i que les edats de màxima escolaritat eren dels 7 als 10 anys.

Sense aportar dades estadístiques, haurem de suposar que els alumnes que més degueren faltar a les classes serien els de les capes més baixes, sobretot els fills de llauradors en èpoques de collites. Sabem també que la manera de vestir era diferent segons el grup social al qual pertanyien. A part d'això, només hem trobat dues o tres referències a la qüestió sanitària: els alumnes deixaven d'anar a escola en moments de sol i en moments d'epidèmia i, també, quan presentaven alguns tipus de malaltia de caire contagiós com podia haver passat l'any 49 –tenim el dia, però no es veu bé el mes–, quan la Junta Municipal va demanar que fos reconegut el xiquet Joan Falcó per "sitenia enfermedad contagiosa". El reconeixen Ignaci Viscarro, Tomàs Pla, Pere Vidal i Joan Lacruz que arriben a la conclusió que el xiquet no té l'elefantitis.

Any 1883	Escola de la mestra Concepció Juan		Escola del mestre Manuel Guarch		Total entre les dues escoles	
	Núm. xiquetes	%	Núm. xiquets	%	Total alumnes	%
5	0	0	4	3,84	4	2,29
6	7	10	12	11,53	19	10,91
7	15	21,42	16	15,38	31	17,81
8	7	10	13	12,5	20	11,49
9	12	17,14	13	12,5	25	14,36
10	8	11,42	18	17,30	26	14,94
11	6	8,57	13	12,5	19	10,91
12	4	5,71	9	8,65	13	7,47
13	6	8,57	3	2,88	9	5,17
14	4	5,71	3	2,88	7	4,02
15	1	1,42	0	0	1	0,57
Totals	70	100	104	100	174	100

BIBLIOGRAFIA

- ESPINASA, S. i altres (1998): *L'ensenyament a la Garriga*. Primera part: 1850-80, ed. Contrapunt, la Garriga.

- FERRÉ, A. (2002): *Ulldecona a la luz y bajo la sombra de 132 alcaldes (1734-2002)*, ed. Ajuntament d'Ulldecona, Ulldecona.

- FERRÉ, A. (1983): *Historia de Ulldecona y su entorno geográfico*, ed. Ajuntament d'Ulldecona, Ulldecona.

- GRAU, F. I ROIG, J. (2004): *Ulldecona setcentista*, Onada Edicions, Benicarló, 2 volums

- GRAU, F. I VISCARRO, M. C. (1996): "L'ensenyament a Ulldecona: De la crisi del 98 a la Guerra Civil", dins de *Raïls*, núm. 8, Centre d'Estudis d'Ulldecona,

- MADOZ, P. (1848-50): *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Madrid.

- MARTÍNEZ, A. i altres (2000): *L'ensenyament a la Garriga*. Segona part, ed. Contrapunt, la Garriga.

- JOVER ZAMORA, J.M. (dir) (1997): "Los fundamentos de la España liberal (1834-1900). La sociedad, la economía y las formas de vida", vol. XXXIII, dins de *Historia de España de Menéndez Pidal*, Espasa Calpe S.A., Madrid.

- (1997): La Riuada, núm. 10, dedicat a *l'ensenyament a Móra (fins a 1939)*, Móra d'Ebre.

NOTES

¹ Menéndez Pidal, R., 1997, pàg. 780.

² La influència i les prerrogatives de l'església en l'ensenyament foren sempre força importants.

³ Les escoles dels pobles eren unitàries –encara que n'hi haguessen més d'una-, la qual cosa implicava que a l'interior es trobessin xiquets o xiquetes de totes les edats dividits en els diferents graus escolars. Estaven ben plenes d'alumnes i, com hem dit, separats simplement per sexes.

⁴ Grau, F. i Roig, J., 2004, pàg.183, vol. 2.

⁵ Es tracta de la "Contestación al interrogatorio. 30-Junio- 1847", que estava inserit al Butlletí Provincial núm. 13. Sembla que la Junta Provincial va demanar algunes dades sobre l'ensenyament als pobles de la província i des d' Ulldecona van respondre els mestres i la Junta Municipal.

⁶ En totes les notes s'ha respectat l'ortografia de l'original. Observeu que on havia més dubtes era en l'apartat d'accentuació.

⁷ Ferré, A., 2002, pàg. 102.

⁸ Madoz, P., 1848-50, pàg. 451-452.

⁹ Ferré, A., 2002, pàg.132.

¹⁰ Com a curiositat aportem la descripció que de l'espai de la seua escola feia el mateix mestre Hierro en un informe sobre l'assistència a la seua escola, datat el 10 de gener de 1888, i en la qual deia que la superfície era de 100 m i 52 cm quadrats i, el volum, de 311 i 61,2 cm cúbics, la qual cosa feia que a cada alumne li correspongués de mitjana pel que feia a superfície, 1m i 11 cm, i de volum, o d'aire –tal com ell mateix deia-, 3m i 46 cm, si es tenia en compte com a mitjana d'assistència la de 90 alumnes. Grau, F. i Viscarro, M.C., 1996, pàg. 34.

¹¹ Ferré, A., 2002, pàg. 111.

¹² Ibid., pàg. 129.

¹³ Ibid., pàg. 167.

¹⁴ Ibid., pàg. 179.

¹⁵ Ibid., pàg. 186.

¹⁶ Ibid., pàg. 132.

¹⁷ Ibid., pàg. 145.

¹⁸ Ibid., pàg. 142.

¹⁹ Menéndez Pidal, R., 1997, pàg. 793.

²⁰ Ibid., pàg. 793.

²¹ Ibid., pàg. 794.

²² Ferré, A., 2002, pàg. 122.

²³ Ibid., pàg. 162. Hem comprovat que el parvulari no es va arribar a fer.

²⁴ No sabem per què es parla de “colegios privados” i, en canvi, s’omet la referència a les altres dues escoles públiques. Creiem que es tracta d’un error en la nomenclatura.

²⁵ Ferré, A., 2002, pàg. 173.

²⁶ Grau, F. i Roig, J., 2004, pàg. 172, vol. 2.

²⁷ Vegeu Ferré, A., 2002, pàg. 101. Sembla que fa referència a uns papers solts que apareixen a la capsula núm. 49 aff.

²⁸ Deu dies més tard de rebre aquesta comunicació, l'alcalde d'Ulldecona en rebia una altra, curiosament també de la província de Jaen:

Muy Señor mio: he visto hoy en el periódico el Diario Español que en ésa poblacion lamentan Uds. la desgracia de haber invadido ésa poblacion la lepra y á fin de consolar á todos los habitantes de ella le digo que con toda seguridad curo esa enfermedad siempre que sea verdaderamente lepra y no pase de ocho meses el padecimiento; de modo que el que afortunadamente no lleve ocho meses de padecerla, quedará curado, y el que pase de ése tiempo no tiene curacion[...]

Claudio López, calle Cuesta de San Miguel, nº 1, Jaen

²⁹ Ferré, A., 2002, pàg. 185 i Grau, F. i Viscarro, M.C., 1996, pàg. 49.

³⁰ Menéndez Pidal, R., 1997, pàg. 794.

³¹ Vegeu nota 69.

³² Les lletres M i R signifiquen, respectivament, que el material en qüestió estava en mal o en regular estat. Quan no hi apareix res s’entén que el material està en bon estat.

³³ Menéndez Pidal, R., 1997, pàg. 782.

³⁴ Vegeu l’apartat d’exàmens.

³⁵ Menéndez Pidal, R., 1997, pàg. 792.

³⁶ Ibid., pàg. 792.

³⁷ Ibid., pàg. 792.

³⁸ Vegeu nota 12.

³⁹ Ferré, A., 2002, pàg. 280 i s.

⁴⁰ Espinasa, S. i altres, 1993, pàg. 76.

⁴¹ Menéndez Pidal, R., 1997, pàg. 795.

⁴² Grau, F. i Viscarro, M.C. 1996, pàg. 51.

⁴³ La lletra, que és la mateixa que en el cas anterior, és del mestre Ribera.

⁴⁴ Per la part del darrera del full apareix la relació dels alumnes i la secció on faran cap. També s’hi assenyalen els alumnes que formen part de la secció de música.

⁴⁵ Al costat de l’acta apareix un certificat del metge Enric Juan conforme Hierro “se halla en cama afectado de un reumatismo articular agudo, que le imposibilita en absoluto para verificar los exámenes”. També hi apareix la petició del mestre.

⁴⁶ Solé, J. i altres, *La Riuada*, 1997, pàg. 9.

⁴⁷ Premis que servien per rescatar càstigs.

- ⁴⁸ Menéndez Pidal, R., 1997, pàg. 792.
- ⁴⁹ Ídem.
- ⁵⁰ Ferré, A., 2002, pàg. 135.
- ⁵¹ Grau, F. i Viscarro, M.C., 1996, pàg. 67.
- ⁵² Ibid., pàg. 64.
- ⁵³ Hem trobat alguns mestres anteriors, com és el cas de Manuel Borja que apareix entre els càrrecs de l'Ajuntament de 1820, però no sabem pràcticament res de la seua docència i hem preferit obviar-los.
- ⁵⁴ Ferré, A., 2002, pàg. 120.
- ⁵⁵ Ibid., pàg. 188.
- ⁵⁶ Grau, F. i Viscarro, M.C., 1996, pàg. 64.
- ⁵⁷ Veieu una foto del mestre Giralt i de la seua escola a Grau, F. i Viscarro, M.C., 1996.
- ⁵⁸ És tot un detall de com consideraven els membres del consistori i tots aquells que tenien algun càrrec a la resta dels conciutadans.
- ⁵⁹ Aquesta Junta estava formada, a més de l'alcalde, pel capellà local, Francesc Biosca Querol, i per Agustí Vericad Garriga, Josep Alfara Prats i Joaquim Ferré Viscarro.
- ⁶⁰ Menéndez Pidal, R., 1997, pàg. 791.
- ⁶¹ Ibid., pàg. 805.
- ⁶² Ibid., pàg. 806.
- ⁶³ Vegeu l'arxiu classificat per A. Ferré, caps de la 91 a la 95.
- ⁶⁴ Ferré, A., 2002, pàg. 99.
- ⁶⁵ Vegeu apartat de retribucions una mica més avall.
- ⁶⁶ Els detalls d'aquests pressupostos els hem trobat en una nota solta que apareixia enmig de les actes de les sessions de l'Ajuntament dels anys 1872 a 1875 que es troben a la capsa 107 inventariada per A. Ferré.
- ⁶⁷ Ibid., pàg. 131.
- ⁶⁸ Aquest pressupost i tots els que no tenen nota els hem extret de l'apartat de "las cuentas del Común". Cal precisar que hem comprovat com les despeses que es preveien en un començament solien augmentar en la majoria dels casos, mentre que l'apartat dedicat a l'ensenyament restava generalment invariable.
- ⁶⁹ Ibid., pàg. 160.
- ⁷⁰ Ibid., pàg. 164.
- ⁷¹ Ibid., pàg. 196.
- ⁷² Tal com passa a la Garriga: Espinasa, S. i altres, 1993, pàg. 91.
- ⁷³ Totes les dades que apareixen són en pessetes, abans de les comes, i en cèntims, després d'aquestes.
- ⁷⁴ Ferré, A., 2002, pàg. 129.
- ⁷⁵ Ibid., pàg. 143.
- ⁷⁶ Vegeu l'apartat de la disciplina.
- ⁷⁷ Ferré, A., 2002, p.102: El 12 de gener de 1846 "consta la villa de 4.446 almas [...]".
- ⁷⁸ Les dues llistes porten la mateixa data, 9 d'octubre de 1883, i el mateix títol, "Matrícula de las niñas/niños concurrentes á la Escuela pública de la maestra/maestro que suscribe durante el semestre anterior".